

Rudolf Rasch

Duizend brieven over muziek van, aan en rond
Constantijn Huygens

1641 februari

Verwijzingen naar deze tekst graag op de volgende manier:
Rudolf Rasch, Duizend brieven over muziek van, aan en rond Constantijn Huygens: 1641 februari
<https://huygens-muziekbrieven.sites.uu.nl/>
Voor opmerkingen, suggesties, aanvullingen en correcties: r.a.rasch@uu.nl
© Rudolf Rasch, Utrecht/Houten, 2018
15 februari 2019

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN JOAN ALBERT BAN [HAARLEM]
2 FEBRUARI 1641
2624

Antwoord op Bans brief van 31 januari 1641 (2622).

Samenvatting: Huygens schrijft dat hij Ban op maandag en dinsdag [4 en 5 februari 1641] niet kan ontvangen, mogelijk later in de week wel.

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIV, nr. 298, fol. 366r: ontwerp (autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLV, nr. 298, fol. 104v: later afschrift naar ontwerp (Constantijn [V] Huygens).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2624, p. 139: samenvatting.

Transcriptie

Copie.

Bannio.

¹2 Februarii 1641.

Amplissime Banni,

Tantum mihi occupationum nubem impendere praevideo versus Lunæ et Martis diem, quos mihi destinasse videris, ut monere te invitatus cogar ne istius itineris molestiam frustra adeas. De reliquâ septimanâ ut nihil statuere possim, cum, ut nosti, planè non sim ἀτρεξούσιος, aliquanto plus otii mihi tibi que et musis polliceri audeo. Te autem valere jubeo, cæteris omnibus in congressum dilatis. Scribo raptim, Hagæ-Comitis, 2 Februarii MDCXLI.

Tuus
[C.H.]

Vertaling

Aan Ban.

2 februari 1641.

Waarde Ban,

Ik voorzie door zoveel beslommeringen in beslag te worden genomen tot en met aanstaande maandag en dinsdag, wanneer u mij wilt opzoeken, dat ik u tegen mijn wil moet waarschuwen deze reis niet vergeefs te aanvaarden. Al kan ik niets afspreken voor de rest van de week, omdat ik, zoals u weet, niet ^Lzelf over mijn tijd kan beschikken,^L durf ik toch wel iets meer tijd voor mij, u en de muzen te beloven. Ik groet u echter, terwijl alle andere zaken tot onze ontmoeting moeten blijven liggen. In haast, Den Haag, 2 februari 1641.

Uw
[Constantijn Huygens]

1. XLV: datering ontbreekt.

PHILIPS DOUBLET [DEN HAAG]
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
10 FEBRUARI 1641
2627

Samenvatting: Namens de Haagse magistraat geeft Doublet Huygens een strenge vermaning voor het feit dat hij in de opdracht van het *Orgelgebruyck* gewag heeft gemaakt van ‘het dorp Den Haag’. De magistraat eist dat Huygens dit verandert.

Door Huygens beantwoord op 11 februari 1641 (2629).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 581: brief (enkelvel, 19x31cm, ab | -; autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2627, p. 140: volledig.

— Zwaan 1974, pp. 14-15: volledig.

Naam: Karel de Stoute.

Plaatsen: Alkmaar; Amsterdam.

Titel: *Orgelgebruyck*.

Transcriptie

Mijn Heer,

Uwe Ed^{ts} tractaetgen van *'t Gebruyck ofte ongebruyck des orgels* heb ick aen onse magistraet gepresente[e]rt. 't Is waer dat alles wat van Uwe Ed. compt te verwonderen is. Maer *in ipso limine* Den Haege te noemen een dorpe, daer de plaetse over honderden jaeren successivelyck bij de heeren van 't landt is gekent geweest voor een stadt, met treffelycke privilegiën daertoe begaeft, in welcken Den Haege voor Alcmaer doorgaens wordt genoemt en gestelt; een plaets die voor de troubles sessie heeft gehadt in de Vergaderinge van Hollandt, ende onlanx gelede 't soo verre hadde gebracht dattet een point van beschrijvinge was, off men Den Haege nyet wederomme in de Vergaderinge soude innelaeten, sonder affgeslaegen te syn, maer voor die mael alleenelycke uytgesteld, ende geensints uytte sin gestelt; een plaetse welckers gecommiteerden, weenich tijts gelede, in volle Vergaderinge van Hollandt die van Amsterdam hebben hoiren seggen ende getuygen dat de plaetse van Den Haege naest hun in ons regieringe de considerabelste is in 't opbrengen ende manteneren van 's landts | b | middelen; die Hartoch Caerel van Burgundië in syn brieven, onder anderen in seeckeren bryeff onder mij synde all noemde *nostre bonne ville de La Haye*; een plaets soo magnifycq van gebouwen ende groot van begrip alreets, ende geschaepe in corten te worden ongelijck heerlycker en schoonder; die een dorp te noemen? Ende dat *in ipsâ dedicatoriâ* ofte aenschrijvinge aen den Magistraet hun dat, bij maniere van spreekken, in de neus vrijvende; ende dat by Uw. Ed. in Den Haege gebore, wyens naem, wyens schriften, wyens geleertheit, wyens geest, wyens wysheijt de werelt bekent is, wyens qualiteit sulx is dat wat hy seijt oft schryft voor waer wordt opgenomen, Den Haege een dorp genaemt wordt, ende dat deur den druck, tegen de waerheijt, doet geloven; ick verclaere ons Magistraet noijt over wenige saecke soo ontstelt gesyen te hebben, ende, isser noch middel toe, wenschte dat de aenspraecke mochte verandert ende nyet gedivulgeert worden. *Hæc non injussus*. Ick hadde gistere 't geluck nijet van Uwe Ed. thuyt ofte op 't Hoff te vinden. *Vale*. In de stadt van Den Haege, dy 10^e Februarij 1641.

Uwen Ed. dyenaer,
Philips Doublet.

Vertaling

Mijnheer,

Uw verhandeling over het *Gebruyck oft ongebruyck van 't orgel* heb ik aan onze magistraat voorgelegd. Het moet gezegd, dat alles wat van uw hand komt, bewondering verdient, maar om direct ^Laan het begin^L Den

Haag een dorp te noemen, en dat terwijl de plaats honderden jaren achtereen bij de heersers van het land als een stad te boek heeft gestaan, en de daarbij horende privileges heeft gekregen, waarin Den Haag doorgaans boven Alkmaar wordt gesteld; een plaats die, voor de troebelen, een zetel had in de Vergadering van [de Staten van] Holland, en het onlangs zelfs zover bracht dat het een agendapunt was of men Den Haag niet wederom daarin zou toelaten, hetgeen niet werd afgewezen, maar slechts uitgesteld, terwijl het plan daartoe bestaan bleef; een plaats, waarvan de gecommiteerden kortelings die van Amsterdam tijdens de vergadering van [de Staten van] Holland hoorden opmerken dat Den Haag naast Amsterdam de belangrijkste plaats voor de regering was waar het ging om het opbrengen en op peil houden van 's lands financiële middelen; een plaats die hertog Karel [de Stoute] van Bourgondië in zijn brieven, onder andere in een exemplaar dat in mijn bezit is, al omschreef als ^Lonze mooie stad Den Haag;^J een plaats met zulke prachtige bouwwerken, die al zo groot van omvang is en in korte tijd onvergelijklijk veel grootser en fraaier is geworden; noemt u [zo'n plaats] een dorp? En dat nota bene ^Lin de opdracht zelf,^J aan de magistraat nog wel, om hen dat bij wijze van spreken nog maar eens onder de neus te wrijven; en dat juist door u, geboren Hagenaar, een man wiens naam, wiens geschriften, wiens geleerdheid, wiens geest, wiens wijsheid de wereld bekend is, wiens kwaliteiten zodanig zijn, dat wat hij zegt of schrijft voor waar wordt aangenomen, Den Haag een dorp genoemd wordt, en dat u dat in een publikatie, in strijd met de waarheid, doet geloven; ik kan niet anders zeggen dan dat ik onze magistraat nog nooit zo ontsteld heb gezien, en spreek mijn wens uit dat de opdracht, indien mogelijk, wordt veranderd en niet in deze vorm wordt verspreid. ^LEn alles op bevel.^J Ik had gisteren niet het geluk u thuis of aan het hof te treffen. ^LGegroet,^J vanuit de *stad* Den Haag, 10 februari 1641.

Uw dienaar,
Philips Doublet.

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN PHILIPS DOUBLET [DEN HAAG]
11 FEBRUARI 1641
2629

Antwoord op Doublets brief van 11 februari 1641 (2627).

Samenvatting: Huygens is enigszins verbaasd over de reactie van de Haagse magistraat. Hij wijst erop dat hij niet kleinerend wilde doen over Den Haag. Hij is bereid de titelpagina te laten veranderen en doet daartoe een aantal voorstellen.

Door Doublet beantwoord op 13 februari 1641 (2630).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 579r: klad (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2629, p. 141: volledig.

— Zwaan 1974, pp. 15-16: volledig.

Namen: Bonaventura en Abraham Elsevier; Frederik Hendrik; Phoenix.

Titels: 'De dorpen' (Huygens 1624; gedicht); *Orgelgebruyck*.

Transcriptie

Copie.

Aen Secretaris Doublet.

11 Februari 1641.

Mijn Heer,

Ick houde het daer voor, dat die van Den Haghe haerselven in den licht zijn. Mij nenthalven, uyt beter wetenschap ende meeninghe, hebb ick de plaetse den naem gegeven, dien ick geloofde haer eigen te zijn, ende glorieux boven alle andere, *cum infinitis aequilis praestet unus Phoenix*. Over 16 of 17 jaer stelde ick Den Haegh aen 't hoofd van eenighe voorneme dorpen, ende in sijn *Elogium*:

¹Een dorp der dorpen geen, daer yeder steegh een pad is,
Maer een dorp der steden een, daer yeder straet een stad is.

Dien het gemeen daeraen gelegen docht, mochten mij wel bijtijds tegensgesproken hebben, maer het dunckt haer tegens mijn opinie. Aen stadsvrijheden ende gerechticheden raeck ick niet. Mijnselven rekene ick se tot voordeel, ende sal altoos de hand daeraen houden dat wij het effect daer af eenmael mogen genieten, maer dien eenigen incommunicabelen naem in soo prachtigen gestaltenisse datter de meeste steden voor swichten, sal men ons noyt sonder injurie onthouden.

Ondertusschen leggen d'exemplaren noch ongeveilt bij den drucker. Vindt men 't goed, ick sal de woorden dit ende dorp doen doorhalen ende daer voor stellen dese ende plaets, stadt soo men will, Coopstadt soo men wil, Hoofstad soo men will, ²Hofstad soo men will. Maer als 't mij te kiezen stonde, daer soude staen, dit schoone gehucht, ende soude meer luysters geven. Soo sullen 't de verstandigste verstaen, maer de magistraet will ick te gevalle zijn, hoewel in desen, tegens mijn gemoed, dat emmers soo jaloux als yemand is van d'eere van Den Haeghe. U.E. onbiede mij hoe men 't liefst heeft, ende geloove dat ick ben,

enz.

1. 's-Gravenhage' (in de serie 'De dorpen'), rr. 3-4, 27 augustus 1624 (Gedichten 2, p. 67.).
2. <Hofstad> niet onderstreept in Huygens' ontwerp.

Scribenti adstat vir exquisitii iudicii ac eruditionis, qui prorsus mihi adstipulatur. Etiam vos facti pœnitebit.

Vertaling

Aan secretaris Doublet.

11 februari 1641.

Mijnheer,

Ik houd het erop, dat de magistraat in Den Haag zichzelf in de weg staat. Ik voor mij weet niet beter en heb daarom de plaats die naam gegeven, waarvan ik dacht dat die erbij hoorde, glorieus boven alle andere [dorpen], zoals ^Léén Phoenix een oneindig aantal adelaars overtreft.^J Zestien of zeventien jaar geleden plaatste ik Den Haag aan het hoofd van een aantal vooraanstaande dorpen, en [ik schreef] in de tekst die daarbij hoorde:

Niet een dorp der dorpen, waar iedere steeg een pad is,
maar een dorp der steden, waar iedere straat een stad is.

Degenen die aan het algemeen belang dachten, konden mij wel spoedig weerwoord geboden hebben, maar ze zijn niet mijn mening toegedaan. Ik kom niet aan de stedelijke rechten en vrijheden; ik reken ze mijzelf tot voordeel en zal er altijd de hand aan houden, zodat wij de uitwerking daarvan ooit mogen genieten. Wat betreft die bijzondere, onuitsprekbare naam, die zo fraai is, dat de meeste steden er voor wijken [nl. dorp]: die zal men ons nooit kunnen onthouden zonder ernstig nadeel op te lopen.

Ondertussen ligt het werk dat nog niet in de handel is gekomen, nog steeds bij de ³drukker. Met uw goedvinden zal ik daarin de woorden *dit* en *dorp* doorhalen en vervangen door *deze* en *plaats*. Of, als u dat liever heeft *stad*, of *handelsstad*, of *hoofdstad*, of *hofstad*. Maar als ik zou mogen kiezen, dan zou er komen te staan ‘dit fraaie gehucht’, hetgeen veel luisterrijker zou zijn. De verstandigsten zouden dit direct begrijpen, maar ik wil in deze de magistraat terwille zijn, hoewel dat tegen mijn gemoed ingaat, dat immers zo jaloers is als maar mogelijk is wanneer het om de eer van Den Haag gaat. U gelieve mij te laten weten hoe u het bij voorkeur wilt hebben, en gelove dat ik ben,

enz.

^LDe schrijver [Huygens] wordt terzijde gestaan door een ⁴man met een zeer scherpzinnig beoordelingsvermogen en grote intelligentie, die het volledig met mij eens is. Het gebeurde zal u zeker berouwen.^J

3. Bonaventura en Abraham Elzevier.

4. Frederik Hendrik?

PHILIPS DOUBLET [DEN HAAG]
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
13 FEBRUARI 1641
2630

Antwoord op Huygens' brief van 11 februari 1641 (**2629**).

Samenvatting: Doublet stuurt Huygens een suggestie voor de tekst van de opdracht aan de Haagse magistraat. Daarmee beschouwt hij de zaak als afgedaan.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 580: brief (enkelvel, 16x20cm, a|-; autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2630, p. 141: volledig.

— Zwaan 1974, p. 16: volledig.

Titel: *Orgelgebruyck*.

Transcriptie

Onder reverentie,
in plaetse van
Dit schone Dorp
soudeme konnen setten
Dese schone plaetse
off
Dese schone plaetse van 's Graevenhage.

Dit wordt noch voor 't beste gehouden.

Mijn Heer,

Uw. Ed. grote affairen ende mijne cleynder laeten nijet alle uyren toe den anderen te connen spreecken. Ondertusschen meent ons maegistraet dat men 't soude moghen stellen, als hyervoren. Op 13 Februarij 1641.

Uwer Ed^{ts} dyenaer,
Philips Doublet.

Vertaling

Met uw welnemen,
in plaats van:
Dit schone dorp,
zou er beter komen te staan:
Deze schone plaats,
of
Deze schone plaats 's-Gravenhage.

Aan deze [laatste versie] geeft men de voorkeur.

Mijnheer,

Uw belangrijke bezigheden en mijn geringere zaken maken dat wij niet de tijd hebben om hierover met elkaar te praten. Onze magistraat is overigens van mening dat het voldoende is, wanneer het als hierboven weergegeven gedrukt wordt. 13 februari 1641.

Uw dienaar,
Philips Doublet.

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN JOHANNES POLYANDER VAN KERCKHOVEN [LEIDEN]
15 FEBRUARI 1641
2634

Samenvatting: Huygens stuurt Polyander zijn *Orgelgebruyck* met het verzoek het te lezen en hem te schrijven wat hij van de inhoud vindt.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door Polyander beantwoord op 30 oktober 1641 (2903).

De onderhavige brief is de eerste van een lange reeks die diende om de rondzending van Huygens' *Orgelgebruyck*, dat juist van de persen was gekomen, te begeleiden. Het valt op dat de eerste brieven aan Leidenaren waren gericht. Dit doet vermoeden dat Huygens deze brieven naar de drukkers, Bonaventura en Abraham Elsevier, stuurde met het verzoek deze met een exemplaar aan de geadresseerde te doen toekomen.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 575v: afschrift (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2634, p. 144: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2634, pp. 499-500: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Amalia van Solms; Frederik Hendrik.

Transcriptie

Copie.

Au Sieur Poliander.

Quinziesme de Febvrier, 1641.

Monsieur,

Je vous importune d'une pièce de deux heures d'attention, que je vous supplie de m'y prêter par divertissement de voz meilleures estudes. Il y a un an que du sceu de personnes que j'honore et respecte, j'entreprins ce discours, sans autre but que celuy du bien des bons et de la bienséance de l'Église. Je tiendray à beaucoup de faveur s'il vous plaist m'en dire voz sentiments et d'ailleurs me croire très véritablement,

vostre très-humble et affectionné serviteur
C.H.

Vertaling

Aan de heer Polyander.

15 februari 1641.

Mijnheer,

Ik kom u vragen slechts twee uren aandacht te willen geven aan dit ¹werkje, bij wijze van afleiding van uw studies van groter belang. Er is een jaar verstreken sinds ik, met medeweten van ²personen die ik bewonder en respecteer, dit betoog heb geschreven met als enige doel het welzijn van de goeden en de welvoeglijkheid van

1. *Orgelgebruyck*.

2. Waarschijnlijk Frederik Hendrik en Amalia van Solms.

de kerk. Ik zou het zeer waarden als u mij hierover uw mening zou willen geven, en dat u verder, mijnheer, gelooft dat ik werkelijk ben,

uw nederige en toegewijde dienaar
Constantijn Huygens.

[CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
AAN ADOLPHUS VORSTIUS [LEIDEN]
15 FEBRUARI 1641
2635

Samenvatting: Huygens vraagt Vorstius, ook muziekliefhebber, diens oordeel over zijn *Orgelgebruyck*.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door Vorstius beantwoord op 26 februari 1641 (2656).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 575v: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2635, p. 144: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2635, pp. 500-501: volledig, met Nederlandse vertaling.

Glossarium: μουσική (muziek); μουσικός (muzikaal).

Transcriptie

Vorstio.

15 Februarii 1641.

Rogo te, Vorsti amplissime, per amicitiam quam non nuper colemus studiumque item tuum τῆς θεϊότητος μουσικῆς, quam, quod paucis evenit, sapienter amas καὶ βουνεχῶς. Amas enim quia intelligis per affectum denique in Rempublicam et sacram, cujus ego hac dissertatiuncula partes ago. Rogo, inquam, apertè ut narres quid censeas περί λέμματος ἐπαμφοτερίζοντος, argumentis mihi pro modulo, breviter καθισάμενου. Facies, ut, quod valdè volo, velim vehementius nimirum te valere μάλα μουσικῶς. Scribo Hagæ-Comitis, 15 Februarii MDCXLI.

Tuus
etc.

Vertaling

Aan Vorstius.

15 februari 1641.

Ik vraag u iets, edele Vorstius, vanwege de vriendschap die al vele jaren tussen ons bestaat en ook vanwege uw belangstelling ¹voor de door God gegeven muziek,¹ die u, wat voor weinigen geldt, liefhebt met verstand ¹en met kennis van zaken.¹ U hebt die lief vanwege de uitwerking ook in de kerkelijke gemeenschap, waarover in ik deze ¹verhandeling heb geschreven. Ik vraag u dringend vrijuit te zeggen wat u denkt ¹over de ideeën van een twijfelaar,¹ met argumenten naar rato van de korte tijd ¹die ik eraan heb besteed¹. Dan zult u mij er toe brengen om u, wat ik echt wil, nóg meer het allerbeste, ¹en zeker ook in muzikale zin,¹ toewens. Den Haag, 15 februari 1641.

Uw
enz.

1. *Orgelgebruyck*.

LOUIS BAUTERNE (PARIJS)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
15 FEBRUARI 1641
2641

Samenvatting: Bouterne schrijft dat hij Huygens het tekstboek van de balletten van kardinaal Richelieu zou hebben gezonden, als Van Euskercken dat niet al had gedaan. Wel stuurt hij enkele andere boekjes.

Bijlagen: ‘Response au discours sur l’Heauton-timorumenos’ (Menage 641?); Italiaans werkje.

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 21x30cm, ab | d; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2641, p. 145: samenvatting.

Namen: Johan van Euskercken; Richelieu.

Plaats: Maldegem.

Titels: *Ballet de la prospérité des armes de France* (1641); *Discours sur la troisième comédie de Terence* (Hédelin 1640); ‘Apologie de ce mesme discours’ (Hédelin 1641?).

Glossarium: ballet (ballet).

Transcriptie

À Monsieur

Monsieur de Zulichem.

Monsieur,

Si Monsieur Usquerque ne vous eust point envoieé les vers du Ballet de Monseigneur le Cardinal, je les eusse joints à ces petits livres que je vous envoie, et que, je m’assure, vous serez bien aisé de voir, l’un estant quelques remarques sur un escrit que je vous donnay à Malegand, et l’autre un petit traité Italien que l’on m’a dit estre fort plaisant. J’ay esté contraint de les faire descoudre, affin que le paquet fust plus propre; il sera bien aisé de les remettre en bon estat.

Aux premiers jours on aura l’Apologie au premier traité sur la Comédie de Terence, qui respond à celuy que je vous envoie maintenant. J’en ay veu la coppie que l’on mettra sous la presse ceste sepmaine; aussytost qu’elle verra le jour, je vous en enverray un exemplaire, affin de juger des coups que se donnent ces braves champions. Que si vous avez besoin d’autre chose par-deçà, vous m’obligerez infiniment, Monsieur, de n’y employer autre que moy, c’est de quoy je vous conjure de tout mon cœur, si vous me voulez obliger. Je croy que vous aurez receu ma dernière lettre, mais je n’en espère pas responce qu’au premier ordinaire, car Monsieur Usquerque m’a dit que vous aviez esté si chargé d’affaires ce dernier ordinaire qu’à peine aviez eu le temps de satisfaire aux choses | b | les plus importantes.

Je suis honteux de vous donner tant de peines, mais vous m’avez offert vostre assistance avec tant de franchise et de bonne grace, que je ne fais aucune difficulté de m’adresser à vous, estant assuré que, si je présente quelque jour à me tesmoigner vostre bonne volonté, vous le ferez, et généreusement et efficacement. Aussi de ma part je ne manqueray jamais de reconnoissance, et vous tesmoigneray tousjours par mes services, l’estime que je fais d’estre,

Monsieur,

vostre très-humblement et très-affectionné serviteur
Bouterne.

À Paris, ce 15 Fébvrier 1641.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem.

Mijnheer,

Wanneer de heer [Johan van] Euskercken u de ¹verzen van het ballet van ²mijnheer de kardinaal niet zou hebben opgestuurd, zou ik ze hebben gevoegd bij deze boekjes die ik u nu stuur, en waarvan ik denk dat het u genoeg zal doen ze te ontvangen. Het ³ene bevat enig commentaar op een ⁴geschrift dat ik u indertijd gaf in Maldegem,⁵ en het andere is een kleine Italiaanse ⁶verhandeling, die naar ik mij heb laten vertellen zeer aangenaam is. Ik was helaas gedwongen ze uit de band te halen, om ze beter in het pakketje te laten passen; het zal eenvoudig zijn ze weer in de goede staat terug te brengen.

Binnen enkele dagen zal de ⁷verdediging van de oorspronkelijke verhandeling over het blijspel van Terentius het licht zien, welke een reactie is op wat ik u nu stuur. Ik heb de tekst ervan gezien die deze week ter perse zal gaan; zodra deze gedrukt is, zal ik u een exemplaar sturen, zodat u zult kunnen oordelen over de slagen die deze kampioenen elkaar toebrengen. Als u nog andere dingen van hier wilt hebben, zou u mij zeer verplichten, mijnheer, wanneer u alleen mij en niemand anders daarvoor zou willen inschakelen, hetgeen ik u met heel mijn hart bezweer, wanneer u mij zo zou willen verplichten. Ik vermoed dat u mijn laatste brief wel ontvangen zult hebben, maar ikzelf verwacht geen antwoord voordat de volgende bestelling is geweest, want de heer [van] Euskercken heeft mij verteld dat u ten tijde van de vorige bestelling zo druk bent geweest, dat u nauwelijks tijd genoeg heeft gehad om voldoende aandacht te besteden aan de belangrijke zaken.

Ik schaam mij voor de moeite die ik u bezorg, maar u heeft mij uw hulp met zoveel openheid en vriendelijkheid aangeboden, dat ik mij zonder probleem tot u durf te wenden, daar ik er zeker van ben dat wanneer ik op een dag u vraag mij uw goede wil te tonen, u dat zult doen, rijkelijk en doeltreffend. Ik voor mij zal evenmin in erkentelijkheid tekort schieten, en u altijd door mijn diensten de waarde betuigen die ik eraan hecht te zijn,

mijnheer,

uw nederige en toegewijde dienaar
[Louis] Bouterne.

Parijs, 15 februari 1641.

1. Libretto van het *Ballet de la prospérité des armes de France*, voor het eerst opgevoerd op 7 februari 1641.

2. Richelieu.

3. Wellicht van de hand van Gilles Ménage (1613-1692), uitgegeven in Gilles Ménage, *Miscellanea* (Parijs 1652)

4. François Hédelin (1604-1676), *Discours sur la troisième comédie de Terence, intitulée Héautontimoruménos* (Parijs 1640), opnieuw in Hédelin, *Terence justifié* (Parijs 1656).

5. Huygens bevond zich met het leger te Maldegem in de maanden mei-juni 1640.

6. Het is onduidelijk waarop wordt bedoeld.

7. Repliek op het commentaar op de verhandeling over Terentius: François Hédelin, 'Apologie de ce mesme discours contre les erreurs de Maistre Gilles Ménage'? In ieder geval in Hédelin, *Térence justifié* (Parijs 1656).

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN ABRAHAM HEYDANUS [LEIDEN]
[17 FEBRUARI 1641]
2641A

Samenvatting: Huygens vraagt Heydanus hem te schrijven wat diens mening is over zijn *Orgelgebruyck*.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door Heydanus beantwoord op 2 april 1641 (**2681**).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 578r: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2636, p. 144: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2641A, pp. 501-502: volledig, met Nederlandse vertaling.

Transcriptie

Heidano.

Reverende vir,

Dissertatiunculam ante annum et quod excurrit à me exaratam, nunc amicorum, ut fit, blandè se ac me fallentium, impulsu typographis commissam, censuræ pietatis tuæ ac doctrinæ utriusque celeberrimæ sic subjicio, ut qui alieno à dissidiis animo paratus sim retractare, si quid hic ecclesiæ bono minus consentaneum aliud agentis excidisse docti docendi causâ, non alternandi monuerint. Quam à te gratiam impetrare, ut sinas amicum nec de nomine fortassis notum, etiam atque etiam rogo,

addictus tibi
C.H.

Vertaling

Aan Heydanus.

Eerwaarde heer,

Ik onderwerp een kleine ¹verhandeling, door mij een jaar en nog wat geleden opgesteld, en nu op aandringen van vrienden, die, zoals dat gebeurt, zichzelf en mij zand in de ogen strooien, aan de drukkers toevertrouwd, aan het oordeel van uw vroomheid en geleerdheid, beide even beroemd, op zodanige wijze dat ik daardoor, aangezien ik wars ben van twisten, bereid ben een en ander te herroepen, als de geleerden ter wille van het onderricht, niet van het twijfelen, zouden waarschuwen dat er iets is ontsnapt aan de aandacht van iemand die meestal iets anders doet, dat zich minder goed verdraagt met het welzijn van de kerk. Dat u een vriend duldt wiens naam u misschien ²niet kent, die gunst van u te verkrijgen, dat vraag ik opnieuw en opnieuw,

uw toegewijde
Constantijn Huygens.

1. *Orgelgebruyck*.

2. De onderhavige brief lijkt inderdaad Huygens' eerste contact met Heydanus te zijn.

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN LODEWIJK DE DIEU [LEIDEN]
[17 FEBRUARI 1641]
2641B

Samenvatting: Huygens vraagt De Dieu hem te schrijven wat diens mening is over zijn *Orgelgebruyck*.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door De Dieu beantwoord op 11 maart 1641 (**2664**).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 578r: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2637, p. 144: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2641B, p. 503: volledig, met Nederlandse vertaling.

Transcriptie

De Dieu.

Placuit amicis ac typographis, vir reverende, ut penes me non lateret dissertatiuncula, hyeme, quæ hanc antecessit, super argumento, quali vides, aliud agentis conscribilla. Illam si iudicio tuo, quod seriò fit, submitti pateris, ut quâ me lapsus vel cespitasse reperies indicare non graveris, maximi beneficii vinculo obligaveris eximia pietatis ac doctrinæ tuæ cultorem addictissimum,

C.H.

Vertaling

Aan De Dieu.

Vrienden en drukkers, waarde heer, wilden dat deze ¹verhandeling, vorige winter neergeschreven, over een bepaald onderwerp, zoals u ziet, door iemand die meestal iets anders doet, niet bij mij thuis zou blijven liggen. Als u zou toestaan dat dit wordt onderworpen aan uw oordeel, hetgeen altijd in ernst gebeurt, en u er geen bezwaar tegen heeft om aan te geven in welk opzicht u mij tekort vindt schieten, dan zou u met de boeien van een grote gunst een toegewijde vereerder van uw uitmuntende vroomheid en geleerdheid aan u verplichten

Constantijn Huygens.

1. *Orgelgebruyck*.

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN CASPAR BARLÆUS [AMSTERDAM]
17-21 FEBRUARI 1641
2641C

Samenvatting: Huygens zendt Barlaeus zijn *Orgelgebruyck* toe. Hij schrijft Barlaeus dat diens gedicht voor het *Orgelgebruyck* niet daarin is geplaatst, omdat Huygens' naam erin wordt genoemd. In een postscriptum schrijft Huygens ziek te zijn.

Bijlagen: *Orgelgebruyck*; gedichten uit 'Varia supellex' (Huygens 1641); gedichten (Constantijn Huygens jr. 1641); Constantijn Huygens jr. aan Barlaeus, rond 15 februari 1641 (verloren?).

Door Barlaeus beantwoord op 26 februari 1641 (2657A).

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 578rv: ontwerp (autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIIb, nr. 3: brief (dubbelvel, 20x31cm, a | -; autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2648, p. 147: volledig.

— Rasch 2007, nr. 2641C, pp. 504-507: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Bonaventura en Abraham Elsevier; Constantijn Huygens jr.

Titel: 'In diatribam ...' (Barlaeus 1640; gedicht).

Transcriptie

Cramben hanc, Barlae amicissime, quam olim edere voluisti, edere nunc etiam Elzevirii placuit. Apponitur autem tibi, non ut edas denuò, sed ut ab edente discas, cur edatur non præfixo epigrammate, quo adstipulatus mihi in paucos præstantissimosque versiculos contraxeras argumentum fatuo mihi atque insulso sermone | 578v | tractatum. Causa est, quod auctoris nomen, quod non reticuisti, visum est levidensi opusculo non inscribere. Causam causæ nec reddo, nec petes, neque operæ pretium est. Vale, et carminibus, ut nuper longè lepidissimis, calcar quadrigæ meæ subinde cum vacabis addere ne dedignare. ¹Hagæ-Comitis, 17° Februarii MDCXLI.

Tuus
C. Huygens.

²Obstitit vehemens catarrhus, qui per aures lævas cum pure et sanguine et acutissimis doloribus erupit, quominus hasce obseraverim hactenus. Ægrè illud habuit Constantinum meum, quod senescere unâ siverim epistolam hanc suam, quâ cum se exhibere tibi affirmet epigrammata aliquot sua nuper edita; visum est addere meorum nonnulla, quibus hisce diebus operam perfunctoriam dare cæpi, non nisi animandis hisce adolescentibus, qui mirificè cum parente certare amant. In nigrum pravis Theta præscribe, ut olim, quo et indoctiores docendo à doctiore, fiam doctior. ³21 Februarii.

Vertaling

Deze ⁴oude kost, waarde Barlaeus, die u eertijds wilde uitgeven, hebben nu zelfs de Elzeviers in het licht willen brengen. Deze wordt u nu toegezonden, niet opdat u het opnieuw uitgeeft, maar opdat u van de schrijver verneemt waarom het uitgegeven is zonder uw gedicht in het voorwerk, in welk gedicht u, op mijn verzoek, in weinige, maar voortreffelijke ⁵versregels de gedachtengang samenvatte, die ik in een saai en onaantrekkelijk

1. KA XLVIII: geen plaats/datumaanduiding, qualificatie en ondertekening. Bij het schrijven van het postscriptum werd de datum '17 Februarii' toegevoegd.

2. KA XLVIII: opschrift 'Postdatum ad Barlaeum, 21 Februarii'; geen datering aan het einde van het postscriptum.

3. Datering ontbreekt in KA XLVIII.

4. *Orgelgebruyck*.

5. Het gaat hier om het gedicht 'In diatribam ... Constantini Hugenii ... de organorum in templis usu et abusu', door Huygens in de *Responsa* opgenomen. Het handschrift bevindt zich in Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 663r.

betoog had neergelegd. De reden is dat is gemeend de naam van de auteur, die u ⁶niet verzwijgt, niet aan dit onbeduidende werkje toe te voegen. De reden dáárvan vertel ik u niet; u zult er niet naar vragen en die is de moeite niet waard. Gegroet, en aarzel niet mijn ⁷vierspan met uw altijd fraaie gedichten aan te sporen, steeds wanneer u daar de tijd voor heeft. Den Haag, 17 februari 1641.

Uw
Constantijn Huygens.

Een heftige catarre die, vergezeld door hevige pijnen, door het linkeroor naar buiten brak met etter en bloed, verhinderde dat ik deze brief afsloot. Mijn zoon Constantijn vond dat vervelend omdat ik eveneens bijgaande ⁸brief van hem, waarin hij u een aantal onlangs vervaardigde ⁹gedichten aanbiedt, enige tijd heb laten liggen. Het leek een goed idee aan die gedichten ¹⁰enkele van mijzelf toe te voegen, waaraan ik dezer dagen terloops begonnen was, alleen maar om deze jongelingen, die er wonderwel van houden zich met hun vader te meten, aan te sporen. Zet u maar in zwart bij de zwakke plekken een teken, zoals vroeger, opdat ook ik wijzer word door het onderwijzen van de dommen door de wijze. 21 februari [1641].

Het is niet geheel duidelijk wanneer Barlaeus het gedicht vervaardigde en vervolgens naar Huygens zond. Een eerste mogelijkheid is de tijd na Huygens' bezoek aan Amsterdam van 16 tot 22 februari 1640. Een tweede, meer waarschijnlijke mogelijkheid is de zomer van 1640 toen het handschrift van het *Orgelgebruyck* zich te Amsterdam, voornamelijk onder de hoede van Joachim van Wickevoort, bevond. Er was verder in 1640 weinig contact tussen Huygens en Barlaeus. Huygens' brief aan Barlaeus van 9 augustus 1640 (Worp 3, nr. 2476, pp. 81-82) lijkt het eerste contact na het Amsterdamse bezoek van 16 tot 22 februari. Mogelijk is Barlaeus' gedicht begin september, samen met dat van Hooft door Wickevoort naar Huygens gestuurd (zie Hooft aan Huygens, 6 september 1640 [Worp 3, nr. 2525, pp. 103-104; Tricht 3, nr. 1042, pp. 297-208]).

6. Het argument lijkt van weinig waarde omdat Huygens in de later gepubliceerde *Responsa* in brieven en gedichten van anderen steeds zijn naam liet vervangen door een drietal asterisken.

7. Huygens' vier zonen Constantijn jr., Christiaan, Lodewijk en Philips.

8. Constantijn jr. Huygens aan Barlaeus, 11 februari 1641 (verloren?).

9. Hs. KA LI, dl. 1, p. 26, bevat een gedicht met opschrift 'Caspari Barlaeo, cum ipsi mea aliquot epigrammata mitterem,' gedateerd 11 februari 1641.

10. Hierbij in ieder geval de epigrammen 'In Daniëlis Heinsii suppressam urinam' en 'In vesicam eidem laxatum', beide gedateerd 11 januari 1641. Uit het antwoord van Barlaeus van 26 februari 1641 (**2657A**) blijkt dat ook verschillende gedichten uit Huygens' reeks van gedichten over het huisraad ('Varia supellex,' begonnen 11 januari 1641; Gedichten 3, pp. 143-159) zijn meegestuurd.

[CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
AAN DANIËL HEINSIUS [LEIDEN]
[17 FEBRUARI 1641]
2641D

Samenvatting: Huygens vraagt Heinsius aan te geven wat hij van zijn *Orgelgebruyck* vindt.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door Heinsius beantwoord op 22 februari 1641 (**2650**).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 578v: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2640, p. 145: onvolledig (<Dissertatiunculâ non longæ ... sed submissam scito>), rest samengevat.

— Rasch 2007, nr. 2641D, pp. 507-508: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Bonaventura en Abraham Elzevier; Frederik Hendrik.

Transcriptie

Heinsio.

Nobilissime Domine,

De gravi morbo qui te afflixit, me verò maximè sollicitum habuit, quotidie sciscitatus à non uno amico, mecum hoc ut quod maximè ad animum revocante. Nunc tandem certior factus ¹adeò te confirmatum esse, ut, si non calamo sæpissimè, oculis certè non rarè vaces, audeo illos inter primos occupare, dissertatiunculâ non longæ lectionis ante annum Principi meo oblatâ ac probatâ, cujus nescio, an quis mentionem apud te typographorum fecerit. Qualis qualis est, bono publico, quantum in me fuit, dicatam, tibi, ut conatum meorum à pueris primario censori, non ut aliis missam, sed submissam scito. Erunt inter amicos qui vel illo nomine blandiendum amico ducent, quod amici sint. Ego verò te, quod amicissimus es, obtestor apertè significes, ubi ab Ecclesiæ usu, ubi à me dissentias. Quod, si nec operæ prætium videbitur, sufficiet indicare non indignatum te, libellis meis, quorum fastidia pridem evasisse speraveris, denuò vexatum fuisse. Vale, vir maxime, quantum voveo ac valeo,

tuus integerrimo affectu
[etc.]

Vertaling

Aan Heinsius.

Edele heer,

Dagelijks heb ik geprobeerd te weten te komen hoe het ging met de ernstige ziekte, die u heeft getroffen en die mij zeer heeft verontrust, via meerdere vrienden, aan wie dit met mij zeer ter harte ging. Nu ik eindelijk weet dat u zover bent hersteld dat u, ook als u voor de pen nog niet veel tijd vrij maakt, dat wel regelmatig doet voor de ogen, durf ik die laatste als een van de eersten werk te geven, met een ²verhandeling van geringe lengte, een jaar geleden door mijn ³prins gesuggereerd en goed bevonden, waarvan ik niet weet of een van de ⁴drukkers u misschien op de hoogte heeft gesteld. Hoe het ook zij, weet dat het gewijd is aan het algemeen

1. Vóór <adeò> heeft in het handschrift iets gestaan dat nu is weggesleten.

2. *Orgelgebruyck*.

3. Frederik Hendrik.

4. Bonaventura en Abraham Elzevier.

nut, voorzover dat in mijn vermogen ligt, en het wordt aan u, die vanaf mijn kindertijd mijn belangrijkste beoordelaar was, niet zoals aan anderen simpelweg gezonden, maar tevens aan uw oordeel onderworpen. Er zullen vrienden zijn die menen dat er uit dien hoofde sprake moet zijn van vleierij door een vriend, juist omdat wij vrienden zijn. Maar omdat u een echte vriend bent, vraag ik vrijuit aan te geven wat u van het gebruik [van het orgel] in de kerk vindt en waar u met mij van mening verschilt. Maar als u dit de moeite niet waard vindt, is het voldoende dat u mij laat weten dat u het niet vervelend vond om opnieuw lastig gevallen te worden met mijn geschriften, waarvan u juist hoopte al lang te zijn verlost. Gegroet, edele heer, die ik het allerbeste toewens, door

uw toegewijde
[Constantijn Huygens].

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN GERARDUS VOSSIUS [AMSTERDAM]
[17 FEBRUARI 1641]
2641E

Samenvatting: Huygens stuurt Vossius zijn *Orgelgebruyck*, en vraagt hem aan te geven in hoeverre hij zich met de inhoud kan verenigen.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Niet beantwoord.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 577r: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2638, p. 144: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2641E, pp. 508-509: volledig, met Nederlandse vertaling.

Transcriptie

Vossio.

Dum in idololatriâ versaris, vir doctissime, summo gentis humanæ propudio, præstantissimoque labore ecclesiæ gratificaris, ecce ego aliquid ab hac nostrâ non bene sani exstirpare ausus ignobili calamo, sed Reipublicæ Christianæ ut scis devoto. Quisquis hic conatus est, amicissimæ (ita dico) censuræ tuæ submissum habe. Neque enim is sum qui amicitiam blandiciis metiar, aut à veritate odium paretur inter amicos obtinere patiar. Expecto quâ dissensum à me tuum aut consensum explices, non alio beneficio arctius devincias, dudum aliis quam multis,

tuum
C.H.

Vertaling

Aan Vossius.

Terwijl u zich, geleerde heer, met afgodenverering bezighield, de opperste schande van het menselijk geslacht, en met uw voortreffelijke werk veel goeds hebt gedaan voor de kerk, heb ik om iets wat niet goed is uit onze kerk te bannen naar de pen gegrepen, die onwaardig is, maar, zoals het hoort, de gemeenschap der Christenen toegewijd. Hoe deze ¹poging ook is uitgevallen, ontvang deze ter onderwerping aan uw vriendenoordeel (zo zeg ik het). Want ik ben niet iemand die vriendschap afmeet aan vleierij, of die toestaat dat er onder vrienden haat ontstaat door waarheid. Ik verwacht dat u aangeeft waar u het met mij eens dan wel oneens bent. Met geen andere dienst verplicht u meer, naast al die vele andere diensten, sinds lang,

uw
Constantijn Huygens.

1. *Orgelgebruyck*.

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN MARCUS ZUERIUS BOXHORN [LEIDEN]
[17 FEBRUARI 1641]
2641F

Samenvatting: Huygens stuurt Boxhorn zijn *Orgelgebruyck* en vraagt deze vrijuit zijn mening te geven.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door Boxhorn beantwoord op 20 februari 1641 (**2647**).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 577r: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2639, p. 144: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2641F, pp. 509-510: volledig, met Nederlandse vertaling.

Transcriptie

Boxhornio.

Ecce me molestum tibi, amplissime Boxhorni, munusculo in turbâ et angustiis negotiorum publicorum ante annum edito. Quo cave me redhostire credas, quasi tecum paria facturum, qui tam frequenti partu præstantissimi ingenii tui tentare mei inscitiam soles, et aliquid quotannis prodere ¹quod nec Iovis ira nec ignes ²[poterint abolere]. Unum id quo tendo est, ut liberè ac pro amico pronunties, quid hoc de argumento ac me dissertatore sentias. Pauci sunt atque ex dilectu, quos hoc rogare certum est. Prout hi me vel damnabunt vel absolvent, veritati propior vel errori videbor; de cæterâ omni turbâ securior quam si literas nesciret. Eloquere sine fuco si me amas, et ne amare quidem puta, ut sic eloquere. Vale, ab

addictissimo tibi,
C.H.

Vertaling

Aan Boxhorn.

Ziehier hoe ik u lastig val, edele Boxhorn, met een ³geschenkje, dat ik een jaar geleden tussen alle drukte voor het openbaar nut door heb opgesteld. Past u wel op dat u niet denkt dat ik mij met u wil meten, alsof ik dingen zou kunnen maken die met die van u zouden kunnen worden vergeleken, u die gewoon bent door de overvloedige produktie van uw uitmuntende geest de onbeholpenheid van de mijne aan te sporen om jaarlijks iets in het licht te geven ⁴dat noch door de toorn van Jupiter getroffen noch door vuren [zal kunnen worden uitgewist]. Het enige waarnaar ik streef is dat u vrijuit en als vriend zegt wat u over het gestelde en de steller ervan denkt. Er zijn slechts weinigen, en alleen na een schifting, die ik dit heb willen vragen. Voorzover deze mij veroordelen dan wel vrijspreken, zal ik dichter bij de waarheid of de dwaling blijken te staan, en voor de gehele verdere menigte veiliger zijn dan wanneer zij niet konden lezen en schrijven. Spreek zonder opsmuk als u om mij geeft en doe het voorkomen alsof u niet om mij geeft zodat u dan vrijuit kunt spreken. Wees gegroet door

uw toegewijde
Constantijn Huygens.

1. Ovidius, *Metamorphoses*, XV, 871-872: 'Iamque opus exegi, quod nec Jovis nec ignis | Nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas.'

2. De zin is aangevuld naar aanleiding van het citaat.

3. *Orgelgebruyck*.

4. Ovidius, *Metamorphoses*, XV, 871-872: 'Een nu heb ik een werk gemaakt dat noch Jupiter noch het vuur | noch het zwaard, noch de verterende ouderdom zal kunnen uitwissen.'

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN FRANCISCUS GOMARUS [GRONINGEN]
[17 FEBRUARI 1641]
2641G

Samenvatting: Huygens vraagt Gomarus hoe hij tegenover zijn *Orgelgebruyck* staat. Hij biedt hem de mogelijkheid zijn antwoord via een tussenpersoon te laten opsturen.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Niet beantwoord. Gomarus was op 11/21 januari 1641 te Groningen overleden.

Datering: Huygens' ontwerp is ongedateerd. Worp voegde, vermoedelijk per abuis, de datum van het klad van Huygens' brief aan Golius toe aan de onderhavige brief. Uit de kleur van de inkt blijkt echter duidelijk dat de brief aan Golius later geschreven is en dat de brief aan Gomarus hoort bij de groep van 17 februari 1641.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 577v: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2644, p. 146: onvolledig (<Quod ut liberè ... pœnitentia plectere>), rest samengevat.

— Rasch 2007, nr. 2641G, pp. 511-512: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Gerard Lewe; Hugo van Nyeveen.

Transcriptie

¹Gomaro.

Vir reverende,

Dissertatiunculam ante annum et quod excurrit à me exaratam, nunc instantibus amicis ac typographis publico indultum, censuræ tuæ sic subijcio, ut qui paratus sim damnare quid damnaveris, et pro non dictis habere quæ judicaveris non dicenda. Quod ut liberè atque adeo pro imperio facias, eâdem libertate à te peto, qua, de nomine non magis quam de facie notus, interpellare te Groningæ nuper ausus fui et horulæ vespertinæ malè collocatæ pœnitentiâ plectere. Expecto avidè quid sentire me de me doceas, an jubeas? Certus utique non reluctari. Quod rescripturus es per nobilissimos viros Gerardum Lewium aut Nyevenium tuto proferendum curabitur. Vale, vir eximie, et me ama,

tibi addictissimum

C.H.,

Celsitudini Principi Auracio à Consiliis et Secretis.

Vertaling

Aan Gomarus.

Edele heer,

Dit ²geschrift door mij een jaar en nog wat geleden opgesteld, en nu op aandringen van vrienden en drukkers openbaar gemaakt, onderwerp ik aan uw oordeel en wel zodanig dat ik klaar sta om af te keuren wat u zult afkeuren en voor niet geschreven te houden wat volgens u niet geschreven had mogen worden. Dat u dat vrijuit en met uw eigen gezag doet, vraag ik met dezelfde gezindheid van u, waarmee ik, even weinig van naam als van gezicht bij u bekend, u onlangs te Groningen heb durven ³opzoeken en u heb lastig gevallen met de straf

1. Margenotitie van Huygens: <Sed obierat ante 3 septimanas.>

2. *Orgelgebruyck*.

3. Huygens was van 22 tot 29 november 1640 in Groningen en had Gomarus op 28 november opgezocht.

van een slecht doorgebracht avondlijk uur. Ik wacht met spanning af of u wat u van mij vindt mij onderrichtend of bevelend mededeelt. Ik ben er zeker van dat u het mij niet zult weigeren. Wat u terugschrijft zal door de edele heren Gerard Lewe en [Hugo] van Nyeveen naar hier worden verzonden. Gegroet, edele heer, en denk aan

de u toegewijde
Constantijn Huygens,
raad en secretaris van Zijne Hoogheid de prins van Oranje.

[CONSTANTIJN HUYGENS] (DEN HAAG
AAN JACOB GOLIUS [LEIDEN]
19 FEBRUARI 1641
2645

Samenvatting: Huygens vraagt Golius hem te schrijven wat hij van zijn *Orgelgebruyck* vindt.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Huygens schreef Golius andermaal, met hetzelfde verzoek, op 19 juni 1641 (2738).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 577v: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2645, p. 146: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2645, pp. 512-513: volledig, met Nederlandse vertaling.

Transcriptie

Golio.

Peto à te, Goli humanissime, si dignaris hanc dissertatiunculam nostram introspicere, et horæ malè collocatæ pænitiâ plecti. Candidè ad me perscribas de re agitatâ quid sentias. Paucorum super ea sententias explorare certum est, et inter paucos te amare, vir amplissime, sine fuco; ut mereris sine controversiâ. Vale. Hagæ-Comitis, XI Calendas Martias MDCXLI.

Vertaling

Aan Golius.

Ik vraag u, waarde Golius, om, als u het kunt opbrengen dit ¹geschrift van mij in te zien en te worden bestraft met een slecht doorgebracht uurtje, mij duidelijk te laten weten wat u over het besproken onderwerp denkt. Van weinigen wil ik het oordeel hierover weten, en onder die weinigen gedenk ik u, edele heer, zonder opsmuk, zoals u dat ontegenzeggelijk verdient. Vaarwel. Den Haag, 19 februari 1641.

1. *Orgelgebruyck*.

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN JOHANNES UYTENBOGAERT [DEN HAAG]
19 FEBRUARI 1641
2646

Samenvatting: Huygens vraagt Uyttenbogaert zijn *Orgelgebruyck* te lezen en vervolgens hem te schrijven wat hij van de inhoud daarvan vindt.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Door Uyttenbogaert beantwoord op 23 februari 1641 (2653).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 575r: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2646, p. 146: volledig.

— Rasch 2007, nr. 2646, pp. 513-514: volledig, met Nederlandse vertaling.

Transcriptie

Copie.

Uytenbogaert.

19 Februarii 1641.

Mijnheer,

Geleden wat meer als een jaer hebb' ik onder mijne gedurighe besigheden bij den anderen geschrapt dit geringhe tractaet. Konde U.E. sich gevallen laten een ure lesens daer aen te spillen ende mij sijn gevoelen over de inhoud scriftelyck mede te deelen, mij soude een besondere vriendschap daeraen geschieden, die doch sonder dien altoos oprechtelyck geneghen blijve U.E. met mijnen dienst te bethoone[n], dat ick ben,

[U.E.] dienstwillighe vriend ende dienaar
C.H.

Vertaling

Aan Uyttenbogaert.

19 februari 1641.

Mijnheer,

Iets meer dan een jaar geleden heb ik tijdens mijn voortdurende bezigheden dit kleine ¹traktaatje in elkaar gezet. Als u zo vriendelijk zou willen zijn daaraan een uurtje te besteden en mij uw mening over het gebodene te schrijven, zou ik dat als een daad van bijzondere vriendschap zien, terwijl ik toch, wanneer u dat niet zou doen, u oprecht toegenegen blijf met mijn dienst u te laten zien dat ik ben,

[uw] dienstwillige vriend en dienaar
Constantijn Huygens.

1. *Orgelgebruyck*.

[CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
AAN AMALIA VAN SOLMS [DEN HAAG]
19 FEBRUARI 1641
2646A

Samenvatting: Huygens stuurt Amalia zijn *Orgelgebruyck*, waarvan, zoals hij zegt, de inhoud hem door haar werd ingegeven. Als zijn ziekte het niet had verhinderd, had hij het haar persoonlijk overhandigt;.

Bijlage: *Orgelgebruyck*.

Over een antwoord door Amalia is niets bekend.

Datering: Deze brief is bij Worp als eerste van 19 februari 1641 geplaatst. Omdat het ontwerp onder dat van de brief aan Uyttenbogaert van dezelfde dag is geschreven, hebben wij de brief toch verplaatst.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 575r: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2643, pp. 145-146: onvolledig (<Si V.A. daigne ... devant l'auteur, qui>).
— Rasch 2007, nr. 2646A, pp. 514-516: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Bonaventura en Abraham Elsevier.

Transcriptie

Principissimæ.

19 Febvrier [16]41.

Madame,

Si Vostre Altesse daigne se faire lire ce traicté, elle trouvera l'avoir dicté pour la pluspart. C'est ce qui me donne la présomption de le luy oser présenter aveq toute submission, dont je me serois acquitté en personne, sans un estrange mal, qui m'enferme dans ma chambre et presque tousjours au lit. Pendant quoy ces exemplaires commençants à donner à la curiosité du peuple, qui en presse fort les imprimeurs, il m'a semblé que j'auroy mauvaise grâce d'en laisser venir parler quelqu'un à Vostre Altesse devant l'auteur, qui la supplie très-humblement de luy octroyer tousjours la grâce et l'honneur de se pouvoir dire estre,

etc.

Vertaling

Aan de prinses.

19 februari 1641.

Mevrouw,

Wanneer u zich verwaardigt u dit ¹geschrift te laten voorlezen, zult u bemerken het voor het merendeel zelf te hebben gedicteerd. Om die reden durf ik zo aanmatigend te zijn u in alle onderdanigheid zelf een exemplaar aan te bieden, hetgeen ik persoonlijk zou hebben gedaan, ware het niet dat een merkwaardige ongesteldheid mij in mijn kamer en bijna voortdurend in bed houdt. Nu gedurende deze tijd de eerste exemplaren beschikbaar komen voor het nieuwsgierige publiek, dat er de ²drukkers dringend om vraagt, leek het mij niet juist het zover te laten komen dat iemand u erover aanspreekt vóór de schrijver, die u nederig verzoekt hem altijd de genade en de eer te gunnen, zich te kunnen noemen,

1. *Orgelgebruyck*.

2. Bonaventura en Abraham Elsevier.

enz.

MARCUS ZUERIIUS BOXHORN (LEIDEN)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
20 FEBRUARI 1641
2647

Antwoord op Huygens' brief van 17 februari 1641 (2641F).

Samenvatting: Boxhorn is het in grote lijnen met Huygens eens. Hij ziet het orgel vooral als middel om de onkunde van het publiek, veroorzaakt door het grote aantal melodieën en de slechte voorzangers, te bestrijden. Tevens heeft het orgel een geestelijk opbouwende werking, mits het op een christelijke manier gebruikt wordt.

Over een antwoord door Huygens is niets bekend.

Primaire bronnen: *Responsa*, pp. 22-29: volledig.

— *Epistolæ ac poemata* (Boxhorn 1652), pp. 132-134: volledig.

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2647, p. 147: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2647, pp. 516-520: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Cyprianus; Donatus; Justinus Martyr; Karel de Grote; Plato; Prudentius; Varro.

Titel: *Orgelgebruyck*.

Glossarium: cantus (gezing); calamus (riet = orgelpijp); chelys (lier); concentus (samenklank); crotales (castagnetten); fides (snaren); hymnus (lied); instrumentum musicum (muziekinstrument); modus (melodie); musica (muziek); organa (orgel); ὄργανον (orgel); phonascus (voorzanger); psalmus (psalm); psalterium (psalmboek); resultare (klinken); sonare (klinken); testudo (citer).

Transcriptie

¹Constantino Hugenio Marcus Zuerius Boxhornius salutem dicit.

Jam verò id certissimum est, quod de musicorum in ecclesiâ instrumentorum usu, publico et elegantissimo scripto adseruisti, vir nobilissime. Quidni enim pro tam illustri beneficio ita gratias tibi agam, qui et sic debeo, et aliter non possum? Nec enim hujus argumenti tui sententiam ad me transmittere tantum dignatus es, sed etiam, quod meritò pluris facio, ipsam persuasisti. Memineram, cum tua legerem, Justini Martyris, qui inter primos et sanctissimos patrum Christianorum, sive ætatem videas, sive eruditionem, censetur. Is, ubi de musicâ, quæ Christiana- |23| -norum ecclesias decet, agit, assuetas ethnicorum scenis fides, cantusque inanimorum organorum pariter cum saltationibus et crotalis, ab ecclesiâ perpetuò vult exulare. Addit interim, eodem loco, placere sibi, ut in Christianorum cœtibus relinquatur ἡ χρῆσις τῶν τοιοῦτων ὀργάνων. Quæ autem est illa laudata χρῆσις? Ipsa illa, quam tu tot rationum pietate commendasti. Illa, quam ²religiosam mulcedinem, ad Donatum, vocat Cyprianus. Illa, cujus, ut et organi tui, meminit Prudentius: |133|

³Quidquid in ære cavo reboans tuba curva remugit,
Quidquid in arcano vomit ingens spiritus haustu;
Quidquid casta chelys; quidquid testudo resultat; |24|
Organa disparibus calamis quod consona miscent;
Æmula pastorum quod reddunt vocibus antra;
Christum concelebret, Christum sonet; omnia Christum;
Muta etiam fidibus sanctis animata loquantur.

1. *Responsa*: aanhef ontbreekt.

2. Cyprianus, *Ad Donatum*, 16 (laatste zin): 'Magis carissimos pascis, si sit nobis spiritalis auditio, prolectet aures religiosa mulcedo.'

3. Prudentius, *Liber Apotheosis*, 386-392. Het citaat is geheel exact.

À quâ veterum pietate multis passibus defleximus; ex quo musicorum instrumentorum concentu, in Christianorum templis, non cæleste aliquod, sed vanum argumentum; non animos, sed aures intramus. Quod nisi sit prostituere fana nostra, quid sit nescio. Hoc interim scio, et imprimis id debeo tibi; ut magna et stupenda quædam musicæ vis est in animos humanos, ita cum incredibili conjunctam esse hominum utilitate, si | 25 | in divino et Christiano argumento occupetur. Sæpè ego experiendo didici, intimos sensus meos hâc ratione, vel maximè commoveri. Si enim mutatâ musicâ, ut censuit Plato, etiam Respublicæ mutantur (quo de argumento, à veterum aut recentiorum nemine satis, quod sciam, explicato, nonnulla olim privatim mihi sum commentatus), quantum illam posse credendum est, cum majestate, et meditamentis divinarum rerum, conjunctam, ad conversionem, sive, ut ille loquitur, purgationem animorum?

Quid ⁴quod, ut tu quidem, sicut alia omnia, censes rectissimè, populi in ecclesiis nostris non tam canentis ferè, quam boantis, intemperies, solo organorum, de quibus agis, beneficio possit pro- | 26 | -fligari? Est quidem in templis nostris, et cæteris præit ⁵‘Phonascus’ aliquis, ‘vocisque,’ ut Varronis verbis utar, ‘suscitabulum,’

Cantantiumque gallus gallinaceus;

non tamen rarò contingit, ut rugitum audias, ubi hymnum expectas, postquam sine ordine ac lege

⁶Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.

Quidni enim hæc experto tibi et testato sic exponam? Agnosco quidem turpissimæ hujus ἀταξίας | 134 | causam in imperitiâ populi, et illa multitudine ac varietate modorum, qui longè diversissimi in Psalteriis nostris deprehenduntur. Sed interim ita mihi persuasum est, eam varietatem vel maximè esse necessariam. Quod Carolus | 27 | ille Magnus non ignoravit. Cum enim eâ tempestate Gregoriana musica maximè vigeret, quæ non omnibus modis in ecclesiis locum concedebat, ille, incredibili diligentîâ, singulorum modorum vim ac leges propius investigans, diversos, qui antea in usu non erant, invexit, quibus ecclesia Dei omni argumenti hymnos commodius exprimere posset. Ac sanè plurima in sacris litteris, psalmis imprimis, offeruntur, quæ non bene iisdem modis, sed multò melius aptiusque hoc quam alio exponuntur. In causa sunt varii animorum motus variique affectus, qui pro argumenti diversitate legentibus offeruntur. Quis enim est, qui non sentiat, nunc rapi animos in sanctissimum quemdam furorem; | 28 | nunc iterum reddi placidiores; nunc dejici in mœrorem et singultus; nunc iterum inde in spem, lætitiâ, inque cœlestem amorem abripi, attolli? Quæ omnia qui iisdem modis obtineri et præstari posse existimat, næ ille, meo saltem iudicio, dissentit à ratione. Nec proinde laudare possum Anglorum institutum, qui intra arctas nimis angustias illud tam latè exporrectum, et variegatum argumentum cohibere. Nec quidquam obstat, quò minus te sequamur, qui ad imperitiam vulgi in ordinem redigendam, ad incendendum ardorem animorum, eam organorum vim, ac usum commendasti. Ac gravissimis rationibus asseruisti, ut nihil nobis addendum supersit, præter adsumum | 29 | et ea vota, quæ summis virtutibus tuis debentur. Tuo enim ingenio omnem gloriam illustrium litterarum, tuâ humanitate eruditos, tuis denique curis omnem hanc Rempublicam agnoscimus maximè juvari. Deus te quam diutissime incolumem superesse velit, vir nobilissime. Lugduni-Batavorum, Februarii ⁷XX Anno MDCXLI.

Illustri tuo nomini

obstrictissimus
M. Zuerius Boxhornius.

4. *Epistolæ*: <quid>.

5. Varro, *Menippeæ*, 354-355: ‘Φωνασκία sum vocis suscitabulum | *Cantantiumque gallus gallinaceus.*’

6. Vergilius, *Æneis*, II, 53.

7. *Epistolæ*: <20 1641>.

Vertaling

Marcus Zuerius Boxhorn groet Constantijn Huygens.

Zeker is het, edele heer, dat u over het gebruik van muziekinstrumenten in de kerk een boeiend geschrift het licht heeft doen zien. Waarom zou ik u niet voor zo'n grote gunst de dankbaarheid betonen die ik u verschuldigd ben? U heeft niet alleen de moeite genomen uw ideeën over de zaak aan mij mee te delen, maar ook, wat meer betekent, heeft u dat overtuigend gedaan. Toen ik uw geschrift las moest ik denken aan Justinus Martyr, die gehouden wordt voor één der eerste kerkvaders, zowel in tijd als in wijsheid. Hij wil, wanneer hij schrijft over de muziek die in de Christelijke kerk past, het snaargeluid dat het toneel der heidenen begeleidt, het gezang van het zielloze orgel zowel als het dansen en het geklepper van de castagnetten voor eeuwig uit de kerk bannen. Maar te zelfder plekke zegt hij wel dat hij zou willen dat in de samenkomsten der Christenen ^Lhet gebruik van het voormelde orgel^L behouden blijft. Wat is nu dat lovenswaardige ^Lgebruik^L? Hetzelfde dat u met de vroomheid van zoveel redenen hebt aanbevolen. Hetzelfde dat Cyprianus tegenover Donatus ⁸een godsdienstige streling noemt. Hetzelfde waarvan, net als van uw orgel, Prudentius zich herinnert:

⁹Alles wat de gebogen hoorn, weerklinkend in de bronzen holte, uitloeit;
Alles wat de geweldige wind na inademen weer uitademt uit het diepste van de borst;
Alles wat de beschaafde lier en citer laten klinken;
Alles wat het welluidende orgel mengt in zijn onderscheiden pijpen;
Alles wat de grotten als echo weerkaatsen van de stemmen van de herders;
Dat alles love Christus, noeme zijn naam; al het stomme
Spreke van Christus, tot leven gebracht door heilige snaren.

Van deze vroomheid der ouden zijn wij ver afgedwaald. Met het samenspel van muziekinstrumenten in de kerken der Christenen zijn we niet een hemelse maar een ijdele weg ingeslagen, niet naar de ziel maar naar de oren. Als onze kerken zich hiermee niet veil bieden, zou ik het niet meer weten. Wel weet ik nu, en wel in de eerste plaats door u, dat, zo groot en wonderbaarlijk als de uitwerking is van bepaalde muziek op het menselijk gemoed, [deze muziek] verbonden kan worden met een ongelooflijk nut voor de mensen, als deze op heilige en Christelijke wijze wordt gebruikt. Dikwijls heb ik uit eigen ervaring ondervonden dat mijn inwendige zintuigen hierdoor ten zeerste werden bewogen. Als immers door de verworpen muziek, zoals Plato stelt, zelfs een staat verwordt (over welke zaak, die naar mijn weten noch door oude noch door nieuwere schrijvers voldoende is verklaard, ik indertijd enige ongepubliceerde commentaren heb vervaardigd), in hoeverre moeten wij dan [niet] van mening zijn dat die [muziek], verbonden met de plechtigheid en de toerusting van heilige zaken, in staat is tot bekering of, zoals hij [Plato] zegt, tot reiniging van de zielen?

Maar zou de wanorde, die u net als het andere terecht waarneemt, van ons kerkvolk, dat eerder hoest dan zingt, slechts door de hulp van het orgel, waarover u handelt, kunnen worden bestreden? Het is immers zo dat in onze en andere kerken ¹⁰‘een voorzanger voorgaat en de stemmen opwekt,’ in de woorden van Varro:

als een haantje-de-voorste tussen de zangers.

Maar het gebeurt niet zelden dat u een gebrul hoort waar u een gezang verwacht, wanneer zonder maat en regel:

¹¹De holle holten gaan steunen en zuchten.

8. Cyprianus, *Ad Donatum*, 16 (slotzin): ‘Beter voedt u uw dierbare vrienden, als wij geestelijke woorden horen, als *een godsdienstige streling* onze oren beroert.’

9. Prudentius, *Liber Apotheosis*, 386-392.

10. Varro, *Menippeæ*, 354-355: ‘Ik ben *oefenaar van de zang en wek de stem op*, | *Als een haantje-de-voorste onder de zangers.*’

11. Vergilius, *Æneis*, II, 53.

Waarom zou ik mij niet uitspreken tegen u, de getuige-deskundige? Ik zie de oorzaak van deze verschrikkelijke ^Lwanorde^J in de onkunde van het volk en in de veelheid en verscheidenheid van de melodieën die in overdaad in onze psalmboeken worden aangetroffen. Wel ben ik ervan overtuigd dat deze verscheidenheid hoogst noodzakelijk is, hetgeen Karel de Grote zich al evenzeer bewust was. Toen immers in zijn tijd het Gregoriaanse gezang zeer bloeide, waarin niet aan alle melodieën een plaats in de kerk was gegund, heeft hij met groot inzicht, na nader onderzoek naar de uitwerking en wetmatigheden van afzonderlijke melodieën, die eerder niet in gebruik waren, daarvan verschillende ingevoerd, waarmee de kerk van God gemakkelijker gezangen van allerlei aard kon weergeven. Er zijn toch veel onderwerpen in de Heilige Schrift, met name in de psalmen, die zich niet goed met steeds dezelfde melodie, maar veeleer beter en geschikter met een bepaalde dan met een andere melodie laten zingen. Met name gaat het om de verschillende gemoedsbewegingen van de ziel, die al naar gelang de verscheidenheid van hun aard aan de lezers worden voorgehouden. Wie ervaart niet dat onze ziel nu eens in een of andere godsdienstige ijver wordt meegesleept, dan weer tot rust wordt gebracht, nu eens in droefheid en gesnik wordt gestort, dan weer in hoop, vreugde en hemelse liefde wordt meegevoerd en opgetild? Wie denkt dat dat alles met dezelfde melodieën opgewekt en verkregen kan worden, is, tenminste volgens mij, niet goed bij zijn verstand. Daarom kan ik ook niet de werkwijze van de Engelsen goedkeuren die binnen zoveel beperking [van melodieën] zoveel toelaten en allerlei inhoud omsluiten. Maar niets staat in de weg dat wij u tenminste volgen, die hebt aanbevolen de uitwerking en het gebruik van het orgel aan te wenden om de onkunde van het kerkvolk te keren en om de zielen in toewijding te ontsteken. En u hebt dat met degelijke redeneringen aangetoond, zodat wij daar niets anders aan kunnen toevoegen dan onze instemming en onze gelukwens, die wij uw voortreffelijke kwaliteiten schuldig zijn. Wij erkennen dat de roem van de schone letteren door uw vernuft veel vooruit wordt geholpen, de ontwikkelden door uw beschaving, deze hele republiek door uw inzet. Moge God u steeds beschermen, edele heer. Leiden, 20 februari 1641.

Uw toegewijde
Marcus Zuerius Boxhorn.

DANIËL HEINSIUS (LEIDEN)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
22 FEBRUARI 1641
2650

Antwoord op Huygens' brief van 17 februari 1641 (**2641D**).

Samenvatting: Heinsius dankt Huygens voor zijn *Orgelgebruyck*. Hij heeft zich zelf al eerder met deze kwestie bezig gehouden en is het met Huygens eens.

Over een antwoord door Huygens is niets bekend.

Primaire bron: *Responsa* 1641, pp. 30-31: volledig.

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2650, p. 148: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2650, pp. 520-522: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: David; Frederik Hendrik.

Glossarium: ἀρμονία (harmonie); cithara (lier); cymbalum (cimbaal); psalterium (harp).

Transcriptie

Nobilissime Domine,

Quem plurimis hactenùs, nec semel, beneficiis, nunc et docendo obstrinxisti tibi. Pro quo coram gratias egissem, nisi obstitisset languor, quæ et sola causa, cur nunc seriùs respondeam. Cui ut ignoscas rogo; semper enim bene de se sperant, et plerumque sic decipiuntur, qui paulatim convalescunt. Περί τῆς παρεισάκτου ἀρμονία ς, ejusque usu ac abusu, tecum sentio, nec semel mecum ipse egi, quemadmodum non pauca alia notavi, quæ jam emendata malim. Suadeo interim, ut si qui hic dissentiant, magno animo hoc feras, id est, illo, quo invicti principis negotia hactenus feliciter tractasti. Ego | 31 | nunquam dubitavi, quin et rectè fecerit, neque quicquam se indignum regius commiserit propheta, qui in citharâ non semel, ut illius verbis utar, ¹*confitetur Domino*: ut nec illi quos ad templi ²ministerium delegit: qui *in citharis, psalteriis ac cymbalis*, prophetasse dicuntur, et tamen quid sit Ἰουδαίειν, optimè intelligo. De quibus, ut et aliis nonnullis, coram aliquando, ut spero, qui immensas occupationes tuas non ignoro. Quarum ut et nunc rationem habuisse videar, hic desino,

Nobilissimæ Amplitudini Tuæ devotissimus
Daniel Heinsius.

Lugduni-Batavorum, Februarii 22 anno MDCXLI.

Vertaling

Edele heer,

U hebt iemand, na dat al eerder meer dan eens met gunsten te hebben gedaan, nu met onderwijzing aan u verplicht. Ik zou u daarvoor wel persoonlijk dank hebben gezegd, als ziekte dat niet had verhinderd, die de enige reden is waarom ik u nu pas antwoord. Ik vraag u dat te vergeven. Altijd hopen zij die juist een beetje beter worden, het beste ervan en komen dan steeds weer bedrogen uit. ^LMet betrekking tot die heimelijk ingeslopen harmonie¹ en het gebruik en misbruik daarvan ben ik het met u eens; ik heb mijzelf er meer dan eens mee beziggehouden. Toen heb ik verschillende zaken genoteerd, die ik nu wel zou willen verbeteren. Ik raad u intussen aan, mochten sommigen met u van mening verschillen, een en ander met voortvarenheid aan

1. De woorden *Confitebor Domino* komen voor in Psalm 7:18, 9:2 en 108:30, verwante frasen in tal van andere.

2. I Kronieken 25:1: 'Igitur David et magistratus exercitus secreverunt in *ministerium* filios Asaph et Heman en Idithun, qui *prophetarent in citharis et psalteriis et cymbalis*.'

te pakken, dat wil zeggen, met dezelfde ijver als waarmee u tot nu toe de zaken van onze onoverwinnelijke³ prins hebt uitgevoerd. Ik heb er nooit aan getwijfeld dat de koninklijke⁴ profeet er goed aan deed en zich nooit aan iets onwaardigs heeft overgegeven, toen hij meer dan eens met de cither, om zijn woorden te gebruiken,⁵ ‘de Heer loofde,’ evenmin als zij die door⁶ hem tot de tempeldienst waren afgevaardigd en van wie wordt gezegd dat ze⁷ ‘met cythers, psalteriums en cymbalen’ hebben geprofeteerd. En toch begrijp ik heel goed wat ‘Judaïseren’¹ is. Over welke zaken, en ook andere, ik nog eens persoonlijk met u hoop te spreken, al ken ik uw talrijke drukke bezigheden. Omdat ik daarvan nu ook mijn portie schijn te hebben gehad, besluit ik deze brief,

de u toegewijde
Daniël Heinsius.

Leiden, 22 februari 1641.

3. Frederik Hendrik.

4. David.

5. Deze woorden en verwante frasen komen in tal van psalmen voor, bijvoorbeeld in Psalm 7:18, 9:2 en 108:30.

6. David.

7. I Kronieken 25:1: ‘Voorts zonderden David en de legeroversten tot *de dienst* af de zonen van Asaf, Heman en Iduthun, die *profeteerden bij het spel van lieren, harpen en cimbalen.*’

CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
AAN JOAN ALBERT BAN [HAARLEM]
23 FEBRUARI 1641
2652

In de periode tussen Huygens' brief aan Ban van 2 februari 1641 (2642) en onderhavige brief is geen verder mondeling of schriftelijk contact tussen beiden bekend. Wellicht heeft Ban Huygens begin februari dan toch een bezoek gebracht.

Samenvatting: Huygens verontschuldigt zich voor zijn late schrijven met een verkoudheid. Hij heeft de luitpartij bij een lied omgezet in een basso continuo. Bans zetting van dezelfde tekst zal hij morgen naar Mersenne zenden, ter onderzoeking. Ook stuurt hij een brief door van Mersenne aan Ban.

Bijlagen: lied met basso continuo (Huygens); Mersenne aan Ban (verloren).

Door Ban ontvangen op 24 februari 1641 en beantwoord in het postscriptum van zijn brief van dezelfde dag (2655).

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIV, nr. 300, fol. 368r: ontwerp (autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLV, nr. 300, fol. 104v: later afschrift naar ontwerp (Constantijn [V] Huygens).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2652, p. 149: onvolledig (<Tandem morbi reliquias ... uti solemus>), rest samengevat.

— Waard 10, nr. 982, p. 517: onvolledig (<Tandem morbi reliquias ... uti solemus>), rest samengevat.

— Rasch 2007, nr. 2652, pp. 522-524: volledig, met Nederlandse vertaling.

Naam: Marin Mersenne.

Glossarium: bassus (bas[-partij]); cantio (lied); cithara (luit); clavicymbalum (klavecimbel); continuò (met basso continuo); modulatio (compositie); tiorba (theorbe).

Transcriptie

Bannio.

¹23 Februarii 1641.

Amplissime ²reverende,

Fecere primum occupationes meæ, quas nunquam vanè prætexo, mox vehemens catarrhus, qui per aurem lævam multo cum pure et sanguine et acutissimis doloribus erupit, quominus hæctenus promissis steterim. Tantum sanè abfuit ut starem, ut ne sedere quidem valuerim, aliquot diebus lectulo affixus. Tandem morbi reliquias hisce amœnitatibus discutere cæpi, et ex tabulaturâ citharæ bassum, ut petieras, huic cantioni adaptare, quali ad tiorbam aut clavicymbalum continuò uti solemus.

Tuam in eosdem versiculos modulationem cras ad Mersennum transmittam, Gallis iterum, et sine felle, si fieri possit, examinandam. Poterit autem, ut me sperare facit, quam vides, viri doctrinæ tuæ et existimationis cultoris ³addictissimi epistola, quæ quod totâ nunc hebdomade penes me senuerit. Quæso ut catharro item et molestissimæ pituitæ imputes. Enimverò nec locus dudum nec animus fuit rerum maximè seriarum in hoc equuleo procurandarum. Vale, vir amicissime, à

tuo
C.H.

1. KA XLV: datering onderaan.

2. KA XLV: <Domine>.

3. KA XLV: <addictissima>.

Vertaling

Aan Ban.

23 februari 1641.

Edele heer,

Eerst waren het mijn drukke bezigheden, die ik nimmer ijdel als voorwendsel zal aanvoeren, en daarna was het een heftige catarre, die met veel etter en bloed en hevige pijnen door mijn linkeroor tot uitbarsting kwam, waardoor ik mijn beloften niet kon nakomen. Zo slecht was mijn gezondheid dat ik enkele dagen aan het bed was gekluisterd, niet eens in staat om te zitten. Ik ben begonnen de resten van de ziekte met prettige dingen uiteen te slaan, en uit de luittabulatuur een baspartij bij dit ⁴lied te passen, zoals u hebt gevraagd, op de manier zoals wij die plegen te gebruiken op de theorbe of het klavecimbel als basso continuo.

Uw compositie bij dezelfde woorden zend ik morgen naar [pater Marin] Mersenne, om weer, als het maar mogelijk is, zonder bitterheid door de Fransen te worden bestudeerd. Ik denk dat dat zal kunnen door de hoop die ik put uit een brief, die u hierbij ziet, van een ⁵man die een toegewijd bewonderaar is van uw kennis en oordeel; deze brief heeft al een hele week bij mij gelegen. Ik vraag u dat weer toe te rekenen aan de catarre en een vervelende verkoudheid. Er was echt even noch gelegenheid noch tijd om in deze foltering nog zaken van enig belang uit te voeren. Gegroet, goede vriend, door

uw
Constantijn Huygens.

4. Blijkens Bans antwoord van 24 februari 1641 (2655) werd deze bewerking met onderhavige brief naar Ban gezonden.
5. Mersenne.

JOHANNES UYTENBOGAERT (DEN HAAG)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
23 FEBRUARI 1641
2653

Antwoord op Huygens' brief van 19 februari 1641 (2646).

Samenvatting: Uyttenbogaert is het met Huygens eens dat het orgel tijdens de kerkdienst gebruikt mag worden. Zijns inziens heeft het een zeer stichtelijke werking. Hij vertelt hoe hijzelf vaak ontroerd werd door het luisteren naar de organist, wanneer deze over psalmen improviseerde.

Voor zover bekend heeft Huygens niet geantwoord; de brief vraagt daar niet om. Uyttenbogaerts reactie is niet in de *Responsa* opgenomen.

Primaire bronnen: Rotterdam, Bibl. Remonstrantse Gemeente (bruikleen Rotterdam, Gem. Bibl.), Cat. hs. 2112: brief (dubbelvel, 20x30cm, ab | d; autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 664rv: afschrift na ontvangst (apograaf).

Vroegere uitgaven: Rogge 1875, pp. 287-289: volledig.

— Worp 3, nr. 2653, p. 150: volledig.

— Zwaan 1974, pp. 185-186: volledig.

— Rasch 2007, nr. 2653, pp. 524-527: volledig, met Nederlandse hertaling.

Titel: *Orgelgebruycck*.

Glossarium: harmonie (harmonie); melodie (melodie); musijcke (muziek); orgel (orgel); psalm (psalm); register (register [van orgel]); singen (zingen); veers (vers).

Transcriptie

Aen Mijn Heere

Mijn Heere van Zulickom, Raadt en Secretaris van Sijne Princelijcke Excellentie,

ter eygener handen.

Mijn Heere,

Ick danck U.E. seer hertelick dat deselve noch op sijnen ouden, heel ¹affgesloofden ende genoch vermorselden dienaer denckt. Jae, niet alleen denckt, maer sich verwaerdicht heeft denselven dit boecxken van 't orgel toe te senden. ²U.Ed. begeert dat ick 't lese ende deselve mijn gevoelen schriftelick mededeele over den inhoud. Tot geen van beijden ben ik bequaem van wegen 't gebreck mijner oogen, die door de veelheit mijner ³jaeren (ick ben getreden in 't 85^e mijns ouders) ende anders versleten, ende heel duijster geworden sijnde, mij ⁴haeren dienst tot lesen ende schrijven zedert ⁵eenige tijdt herwaerts bijkans heel geweygert hebben, tot mijn overgroot verdriet, 't en ware de genade Gods mij ⁶all voor lang hadde geleert mij in alles Sijnen heijligen wille te onderwerpen.

De lust evenwel tot het werck ende de hoochachte van den autheur, ⁷gevoecht by desselven begeerte (die ick neme voor een gebodt), hebben mij bewogen mij 't selve met d'eerste gelegenheyt die ick daertoe

1. KA XLVIII: <afgesloofden>.

2. KA XLVIII: <U.E.>.

3. KA XLVIII: <jaren>.

4. KA XLVIII: <haren>.

5. KA XLVIII: <eenigen>.

6. KA XLVIII: <al>.

7. KA XLVIII: <gevoeght>.

conde krijgen door een ⁸goet vriend te doen erlesen. Dit geschiet, ende alles nae mijn gering ⁹verstant overwogen sijnde, hebbe ick mijne arme oogen noch ten ¹⁰uijterste geperst tot het schrijven van dese weijniche regulen, alleen om te seggen dat het werck mij sonderling wel bevalt. Ick en konde noijt vleijen, soo all' die mij gekent hebben weten. 't En soude mij oock nu insonderheit niet passen. Waertoe soude het oock dienen bij U. E., die ick weet sulx niet te behoeven, oock niet te willen gestreelt zyn.

Ick hebbe veel uijt dit boecxken geleert, ¹¹soude oock daeruyt meer geleert hebben, hadde Uwe. Ed. wijse voorsichticheyt niet goedt gevonden te swijgen ende in te houden eenige dingen, die mij dochte te leggen op de wege. 't Principael aengaende, mijn gevoelen is lang geweest, ¹²en is noch: indien 't orgel in de vergaderingen der Christenen stichtelijck gebruijckt kan werden ('t welck ick houde), dat de manieren bij U.E. voorgesteld oock met goeden ¹³grondt (mijns geringen oordeels) aangewesen ende bewesen de |664v| stichtelickste, jae, genoeg alleen stichtelick is, bij aldien die wel gepractiseert kan werden, ende wordt.

Onder die geene die de musijcke |b| beminnen ben ick één (hoewel *ipse sim* –: @LF@H), ende vinde mij altemet des avonts in de kercke om den meester een psalm (dat doorgaens geschiet, op elck veers met verscheijden registers ende melodiën verscheijdelick zwierende) te hooren spelen; onder 't spel stillekens in mijnselven den Heere singende ende mijnen bedroefden geest in Godt tot Sijnen loff vermakende. Ick en late daerentuschen niet dickwils ¹⁴all suchtende te wenschen naer een ander, veel betere ende ongelyck stichtelycker harmonie inde kercke in een ander saeck, die ick nu niet en roere, omdat het verloop van veele dingen ende de ¹⁵verdorvenheyt der tijden doet schroomen daarvan te spreekken, ende de hope beneemt van daertoe te geraken.

Mijn Heere, ick hoope hiermede Uwen Ed. begeerte eenichsins voldaan te hebben. Can U.Ed. dese mijne krabbelingen, als met den tast geschreven ende nauwelycx leesbaer, eenichsins lesen, het sal mij lief sijn. Indien niet, daeraen sal weijnich gelegen sijn, indien ick mij alleen mach versekeren, dat U.Ed. tevreden sijnde met mijnen goeden wille ende deselve te gehoorsamen, blijft volharden in sijne goede gunst t' mijwaerts, vastelick gelovende dat ick ben, ende soo lange ick leve blijven sal,

Mijn Heere,

Uwer Ed. ootmoedich dienaar
J. Wtenbogaert.

's-Gravenhage, den 23 Februarij 1641.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Excellentie de prins,

aan hemzelf te geven.

8. KA XLVIII: <goedt>.

9. KA XLVIII: <verstandt>.

10. KA XLVIII: <uijtersten>.

11. KA XLVIII: <soude oock daeruyt ... te leggen op de wege.> ontbreekt.

12. KA XLVIII: <ende>.

13. KA XLVIII: <gront>.

14. KA XLVIII: <al>.

15. KA XLVIII: <verderventheit>.

Mijnheer,

Ik ben u zeer erkentelijk voor het feit dat u uw oude, vermoeide en versleten dienaar niet hebt vergeten, en niet alleen dat, maar dat u hem ook uw ¹⁶boekje over het orgel hebt toegestuurd. U verlangt van mij dat ik het lees en u schriftelijk medeel hoe ik over de inhoud denk. Geen van beide is voor mij mogelijk, aangezien mijn ogen mij, door mijn grote ouderdom (ik ben inmiddels 85) en de algehele achteruitgang, sedert enige tijd nagenoeg volledig dienst weigeren, dit zeer tot mijn verdriet, ware het niet dat de genade Gods mij reeds lang geleden heeft geleerd mij in alles aan Zijn heilige wil te onderwerpen.

Het genoegen in het werkje evenwel, en de hoge achting voor de auteur, gevoegd bij zijn wensen (die voor mij een bevel inhouden) hebben mij ertoe gebracht het bij de eerste gelegenheid die zich aanbood mij door een vriend te laten voorlezen. Nu dit is gebeurd en ik met mijn beperkte verstand erover heb nagedacht, heb ik mijn arme ogen tot het uiterste ingespannen om deze bescheiden hoeveelheid regels te schrijven, enkel om te zeggen dat het werk mij zeer bevalt. Vleien heb ik nooit gekund, zoals iedereen die mij kent, weet. Het zou me nu nog meer misstaan. Waarvoor zou het nu ook goed zijn, want ik weet dat u daar niet op uit bent en ook niet wilt worden gevleid.

Ik heb veel van het boekje geleerd, en zou er nog meer van hebben geleerd, wanneer uw verstandige voorzichtigheid het niet raadzaam had geoordeeld enkele kwesties achterwege te laten die mijns inziens ook behandeld hadden moeten worden. Wat het belangrijkste uitgangspunt aangaat: mijn idee daarover was reeds lang, en is nog steeds, dat, wanneer het orgel in de samenkomsten van de christelijke gemeente op stichtelijke wijze gebruikt kan worden (en dat is mijns inziens het geval), de manier die u daarvoor aangeeft en die u met goede redenen (naar mijn bescheiden mening) heeft beargumenteerd, de meest stichtelijke is, ja zelf alleen al stichtelijk genoeg, terwijl deze manier daarbij uitstekend toegepast kan worden en ook wordt.

Hoewel ¹ikzelf ²niet muzikaal begaafd ³ben, ⁴behoor ik wel tot degenen die van muziek houden, en 's avonds ben ik altijd in de kerk om de organist een psalm te horen spelen, op de manier zoals hij meestal doet, waarbij hij bij ieder couplet andere registers en tegenstemmen kiest. Onder het spel bezing ik dan innerlijk de Heer en wijd ik mijn bedroefde geest aan de lof van God. Ondertussen blijf ik dan wensen, dat er een andere, veel meer stichtende harmonie in de kerk zou komen over een andere kwestie, die ik nu verder niet aanroer, omdat de loop der dingen en deze slechte ¹⁷tijden mij weerhouden daarvan te spreken, alsook mij de hoop ontnemen dat die [harmonie] er ooit zal komen.

Mijnheer, ik hoop dat ik hiermee enigszins aan uw verlangen tegemoet ben gekomen ben. Het zou mij lief zijn wanneer u mijn gekrabbel, dat als het ware op de tast is geschreven, en nauwelijks leesbaar, een beetje kunt lezen. Wanneer dat niet zo is, dan geeft dat niet, als ik me maar verzekerd weet van uw goedgunstigheid tegenover mij, tevreden met mijn goede wil om u te gehoorzamen, in het vaste geloof dat ik ben en altijd zal blijven,

mijnheer,

uw ootmoedige dienaar
Johannes Uyttenbogaert.

Den Haag, 23 februari 1641.

16. *Orgelgebruyck*.

17. Zeker een verwijzing naar de onderdrukking van de Remonstranten.

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS [DEN HAAG]
24 FEBRUARI 1641
2655

Het postscriptum is een antwoord op Huygens' brief van 23 februari 1641 (2652).

Samenvatting: Ban is ernstig ziek geweest, juist toen hij zijn muzikale papieren op orde bracht. Als hij weer beter is, zal hij zijn werk voltooien. Hij stuurt Huygens brieven van Wendelinus en Marius, aan hem (Ban) gericht. In een postscriptum bevestigt hij de ontvangst van Huygens' brief van 23 februari 1641 (2652), met Huygens' lied (dat hem tegenvalt) en Mersennes brief (die hij vanwege het handschrift en zijn hoofdpijn nog niet heeft gelezen).

Bijlagen: Wendelinus aan Ban; Marius aan Ban.

Ban schreef opnieuw op 3 maart 1641 (2660A).

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 21x33cm, ab | -; apograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2655, p. 151: samenvatting.

— Waard 10, nr. 983, p. 518: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2655, pp. 528-531: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Horatius; Leonardus Marius; Marin Mersenne; Godefridus Wendelinus.

Glossarium: aër (lied); cantus (gezing); musica (muziek); musicus (muzikaal).

Transcriptie

Joannus Albertus Bannius Constantino Hugenio Equiti salutem plurimam dicit.

Nobilissime Domine,

Discutienti mihi ¹elapsâ quindenâ fascēs meos musicos (sex circiter sunt volumina in folio, ut ajunt, in quos omnes meas cogitationes congessi, et ex opinione meâ sæpius etiam sub manum mutatâ, rei musicæ tractationem annorum aliquot decursu conscripsi), ut tibi propositi novi operis aliquod specimen darem, ecce XVII die Februarii febris catarrhalis, ex plethorâ et cacochymiâ sanguinis trahens originem, in corpus meum triduo ita deferit, singulos artus excrucians, ut nec stare nec sedere, nec ambulare, nec jacere commodum esset; imo LXX horas insomnes ducere cogerer. Defluxio primò in pectus ruens, cordi minabatur, sed die sequenti purgante medicamento abducta est. Deinde verò utrumque oculum occupavit et quidem sinistro minabatur, donec copia sanguinis (vehementi quodam exercitio per venas ad cerebrem delati) narium frequenti emunctione resoluta egestaque, tumorem ab oculis relaxavit. Tum naturâ viam pandente venæsectio instituta est, sanguis missus ad XIX uncias, totus plethoricus et cacochymicus, ad ultimam unciam mutationem indicavit. Levamen post quartum diem sensi, doloribus solutis. Unde refrigeranti ac sanguinis fervorem corrigenti apozemati triduum dedi. Verum tantus est motæ camerinæ vapor cerebrum afficiens, tantaque membrorum debilitas, ut valetudini curandæ otio menti religiosè indicto, omnis cura collocanda sit. Hæc tantæ remoræ causa est, quam te latere, vir amicissime, nolui, ne meo vitio peccatum esse susciperis.

Interim tamen aliquid transmitto primò quidem epistolam Godefridi Wendelini Magistri Scientiarum, ²alteram verò eximii atque sapientissimi Doctoris Leonardi Marii, quas ubi pro nato tibi otio legeris. Vide et estima.

³Num cuivis homini contingat adire Corynthum. Cætera verò, ut in diem dilata, majori curâ ac judicio, redditis scilicet | b | viribus, liceat perficere, rogo. Interea vero clienti tuo bene precare. Vale. Harlemi, sexto Kalendas Martias, MDCXLI.

1. <elapsa quindena>: autografe toevoeging.

2. De laatste klinker is onduidelijk. Hoewel er <alterum> of <alterim> lijkt te staan, ontbreekt daarvoor het streepje of de punt.

3. Horatius, *Epistulæ*, I, 17, 36: 'Non cuivis homini contingit adire Corinthum.'

⁴Tuus servus
Jo. Alb. Bannius, 1641.

Priores literas, Hugeni nobilissime amicissimeque, jusseram deferri ad currus, cum statim ipso eodem momento tuæ mihi, cum cantu promisso et Mersennianis additis, tradebantur. Quæ me recreabant dictitante te jam evasisse malum illud, quod mihi nescienti non leviter minabatur. Erit mihi hæc occasio ut recuperatis viribus in argumento nuper proposito, quod te non parum afficit, non ⁵segniter desudem. Horatiano cantu meipsum provocabo: ⁶‘recepto,’ inquit ille, ‘dulce mihi furere est amico.’ Levi porro oculo perlustravi aërem istum, ⁷ut vocant. Sed in eo tantam energiam non invenio, qualem mihi persuadebam. Mersenni literas, ob characterum injuriam, ægro cerebro, legere non potui, at seposui in aliam diem commodiorem. De cætero quod me nunc quotidie, imo quothoris monet occasio, id tibi serio commendo, Vir amicissime, valetudinem tuam cura diligenter. Vale.

⁸Tuus
Bannius.

Vertaling

De heer Joan Albert Ban groet de heer Constantijn Huygens, ridder.

Edele heer,

Toen ik veertien dagen geleden mijn muzikale papieren op orde bracht (het zijn ongeveer zes delen in folio, zoals men zegt, waarin ik al mijn muzikale overwegingen bijeen heb gebracht, en waarin ik vanuit mijn standpunt, dat ik meerdere malen heb herzien, over een periode van verschillende jaren een verhandeling over de muziek bijeen heb geschreven), om u een voorbeeld van mijn meest recente werk te verschaffen, ziedaar op 17 februari een catarrale koorts (die zijn oorzaak vond in de volheid en de rotting van het bloed), die in drie dagen zo huishield in mijn lichaam, alle aderen folterend, dat noch staan, noch zitten, noch lopen, noch liggen soelaas bood. Niet minder dan zeventig uur bracht ik zonder slaap door. De ettering liep eerst in de borst en bedreigde het hart, maar werd de volgende dag door een purgerend geneesmiddel afgevoerd. Vervolgens is die tot mijn ogen doorgedrongen en heeft die vooral mijn linkeroog bedreigd, totdat een grote hoeveelheid bloed (als gevolg van zekere grote inspanning naar de hersenen gestuwd) door het veelvuldig snuiten van de neus is opgelost en verwijderd, en de druk op de ogen heeft weggenomen. Toen, om de natuur een handje te helpen, een aderlating is toegepast, heb ik 19 ons bloed, geheel dik en verrot, verloren, maar het laatste onsje bevatte toch een teken van verandering. Verlichting voelde ik na vier dagen, toen de pijn weg was. Daarna ben ik drie dagen bezig geweest met een verkoelend en de temperatuur van het bloed corrigerend drankje. Zo sterk is echter de damp van de geschokte hersenpan, die de hersenen aantast, en zo zwak zijn mijn leden dat, terwijl om de genezing tot stand te brengen aan mijn geest een volstrekte rust is opgelegd, alle middelen ter genezing moeten worden doorlopen. Dit is de oorzaak van al het uitstel, die ik u, waarde vriend, niet heb willen verhelen, opdat u mij niet van nalatigheid zou kunnen beschuldigen.

Intussen zend ik in de eerste plaats een brief door van Godefridus Wendelinus, en nog een van de uitmuntende en wijze doctor Leonardus Marius, die u kunt lezen wanneer u er tijd voor hebt. Ziet en oordeelt.

⁹‘*Het gelukt misschien niet ieder zijn ideaal te bereiken.*’ Ik verlang alleen dat het mij gegeven is het overige, al is het vertraagd, te voltooien door goede zorg en beoordeling, namelijk wanneer de krachten zijn teruggekeerd. Smeek intussen het goede af voor uw vriend. Vaarwel. Haarlem, 24 februari 1641.

4. Kwalificatie en ondertekening autograaf.

5. <seguiter>.

6. Horatius, *Carmina*, II, 7, 27-28: ‘ ..., *recepto* | *Dulce mihi furere est amico.*’

7. <ut vocant>: autografe toevoeging.

8. Kwalificatie en ondertekening autograaf.

9. Horatius, *Epistulae*, I, 17, 36: ‘*Niet ieder gelukt het Corinthe [=zijn ideaal] te bereiken.*’

Uw dienaar
Joan Albert Ban.

Ik wilde deze brief, edele vriend Huygens, aan de postkoets meegeven, toen juist op hetzelfde moment uw brief, met het beloofde lied, en de brief van Mersenne aan mij werden overhandigd. Uw brief stelt mij gerust omdat ik weet dat ik nu aan het kwaad ben ontsnapt, waardoor ik mij in mijn onwetendheid niet weinig bedreigd voelde. Het geeft mij de gelegenheid dat ik mij, nadat ik ben hersteld, geenszins nutteloos aftob met het onlangs voorgestelde onderwerp, dat ook u niet weinig aangaat. Ik zal mijzelf wel aansporen met het Horatiaanse gezang: ¹⁰‘Nu ik mijn vriend heb teruggevonden,’ zegt hij, ‘is het mij zoet om in vervoering te geraken.’ Met een half oog heb ik het lied of *air*, zoals ze dat noemen, bekeken. Maar ik vind daarin niet zoveel uitwerking als ik had gedacht. De brief van Mersenne kan ik vanwege het slordige handschrift, nu ik hoofdpijn heb, niet lezen; ik heb dat uitgesteld tot een dag dat ik mij beter voel. Voor het overige beveel ik u aan, beste vriend, wat mijn toestand mij iedere dag, ja zelfs ieder uur waarschuwend laat weten: *Pas met zorg op uw gezondheid*. Vaarwel.

Uw Ban.

10. Horatius, *Carmina*, II, 7, 27-28: ‘Nu ik mijn vriend heb teruggevonden, is het mij zoet om in vervoering te geraken.’

ADOLPHUS VORSTIUS (LEIDEN)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
26 FEBRUARI 1641
2656

Antwoord op Huygens' brief van 15 februari 1641 (2635).

Samenvatting: Vorstius volgt in zijn brief het betoog uit Huygens' *Orgelgebruyck*, waarover hij zeer lovend is.

Over een antwoord door Huygens is niets bekend.

Primaire bron: *Responsa*, pp. 41-47: volledig.

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2656, p. 151: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2656, pp. 531-534: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Polybius; Pythagoras.

Plaatsen: Engeland; Frankrijk; Italië.

Titel: *Orgelgebruyck*.

Glossarium: cantus (gezing); concentus musicus (samenklank); decantare (zingen); ἀρμονία (harmonie); hymnus (lied); instrumentum (musicum) (muziekinstrument); modulatio (muziekstuk); modus (melodie); μουσική (muziek); μουσικωτάτος (muziekgeleerde); musica (muziek); musicus (muzikaal); organum (orgel); ὄργανον (orgel); φιλόμουσος (muziek liefhebber); ψαλμός (psalm); συμφωνία (samenklank); vox assa (onbegeleide stem).

Transcriptie

Rem præclaram, vir nobilissime, præstitisti, et tuo præcipuè dignam ingenio, quod nodum hactenus perplexum brevi quidem illo, sed nervosissimo libello feliciter adeo expediveris. Fatendum utique est mihi, me et gratissimo eum ante dies aliquot excepisse animo, et eâ per otium reverentiâ in illius incubuisse lectionem, quam cum tibi ipsi, tum scriptis tuis debeo. Visne jam porrò scire, ecquid, post lecta ac cogitata omnia, sentiam in istâ controversiâ, quæ cultus nostri divini partem spectat aliquam? Dicam apertè atque ingenuè, quandoquidem ita fieri cupis | 42 | per amicitiae sacra, perque illum τῆς γνησίας μουσικῆς amorem, quo me jam inde ab adolescentiâ teneri non ignoras, et cujus exactior scientia ἐκ νηπίων σύντροφος tibi est, sicuti de Arcadum gente scribit Polybius. Enimvero si musices curam, quâ juvenus imbueretur, ad □νομοφύλακας καὶ τῶν πόλεων ἐπιμελητὰς pertinere arbitrati sunt philosophorum Græciæ cordatissimi; quia mira quædam ejus vis est in utramque partem, ad morum nempe ingeniorumque tum integritatem, tum corruptelam, unde rerum publicarum ferè salus, aut interitus, quis non videt multò magis veræ in Deum religionis, hoc est Christianæ, interesse, quænam in templis, atque inter sacra usurpetur concentuum musicorum ra- | 43 | -tio? eamque à sapientibus, et talium gnaris, tuique similibus petendam esse viris? Quanquam autem ad universum musices genus referri hæc possit consideratio, libuit tamen contrahere eam tibi ad usum duntaxat admirandæ illius, et vetustatis venerandæ machinæ spiritualis, quam Græcorum musici ὄργανον ἐξόχος censuerunt vocandum, δία τὸ πολυαρμόνιον αὐτοῦ et inter cætera omnia instrumenta musica perfectionem. Eliminas primò sacras extra ædes irreligiosum hujus, et huc usque receptum usum. Assentior tibi planissimè. Major enim τοῖς ἀγίοις τόποις ac Deo dicatis tribuenda est reverentia, quam ut theatralis quædam et dulcibus fracta modis musica, οὐ συμφωνισμοῦ χάριν ἀλλὰ ψυχαγωγίας μόνον πο- | 44 | -puli, jam Deo non vacantis suo, aures illic aut detineat, aut, aliis intenti, ne afficiat quidem. Pergis deinde, et abusum hunc cum recto usu commutandum judicas. Adhibes sacris hymnis et ψαλμοῖς, dum solenniter in ecclesiâ decantantur, organi ejusdem συμφωνίαν, cum plenam majestatis, tum rebus divinis convenientissimam. Atque hanc ipsam ita limitas circumspectè, ita ex naturâ musices attemperas, ut nemo, nisi qui ipse paullò sit δεισιδαιμονέστερος, ac nodum in scirpo quærere velit, ullam ex hâc conjunctione superstitionem, aut vitium ullum in cultu religioso sibi jure possit imaginari. Observandum strictè censes τῆς Δωρίου ἀρμονίας τὸ σεμνὸν, et Pythagoræ celebratum apud veteres spondæum, quibus | 45 | modis quid efficacius ad animos componendos, et in cælestium rerum comtemplationem, Deique conditoris majorem venerationem erigendos? Vitari jubes τὸ ποικίλον καὶ πολήτροπον καὶ πολυκαμπές, quod peritiores artifices plerumque consecantur in omni instrumentorum

genere. Atqui istâ ratione modestam, simplicem, decoram ac gravem habebimus musicam, quam cum severiores etiam theologi in assæ vocis cantu probent, nescio quo colore, in organi modulatione voci junctâ, eandem queant improbare. καὶ ἔμῃ τοίνυν θῆς τῶν πεπεισμένων, qui nullum hîc deprehendere valeo aut judaïsmum, aut papatum, sed utilitatem tecum comperio longè maximam. Imò affirmare audeo sanctè, me, ex quo |46| tempore laudabilis hic ritus apud nos est introductus, fructum ejus rei percepisse uberrimum. Taceo, in Angliâ, Galliâ, atque Italiâ idem olim evenisse mihi, quod tibi. Sum enim ex eorum quoque numero hominum, qui infirmitatis sibi conscii suæ, à stimulis atque incitamentis quibusdam externis in negotio pietatis, licitis tamen illis et honestis, non abhorrent. Velim interim liberam horum omnium manere usurpationem, utpote τῶν οὐχ' ἀπλῶς ἀναγκαίων.

Aperui candidè, vir amplissime, mentem meam, et prolixius fortassis quam oportuit, dum pleraque quæ tua sunt tibi occino iterum. Verumtamen necessitatem hanc imposuisti ipsemet mihi, qui ita accuratè hoc tractas argumentum, ut |47| nihil à me dici possit, quod à te non dictum sit prius. Quæ aspergis subinde operi □περὶ ἐπανορθώσεως aliorum quorundam errorum, singula suum habent pondus, et subactum tuum atque acre in talibus judicium indicant. Non patitur autem epistolæ ratio, cujus modum jam excessi, uti quidquam de hisce in præsens scribam. Vale, virorum præstantissime, et divinæ musices assertor doctissime, Vorstiumque tuum μουσικώτατον ἀσπάζεται, eo quo dudum cepisti loco habere perge. Lugduni-Batavorum. XXVI Febr. anno MDCXLI.

Tuæ Nominationi observantissimus
Adolfus Vorstius.

Vertaling

U heeft, edele heer, uitstekend werk geleverd, dat vooral ook uw vernuft waardig is, in die zin dat u die tot nu toe onontwarbare knoop in een weliswaar kort maar krachtig boekwerkje zo knap hebt ontward. Ik moet bekennen dat ik enkele dagen met dankbaar gemoed vrij veel eruit tot mij heb genomen en dat ik mij op het lezen heb toegelegd met de eerbied die ik uzelf en uw geschriften verschuldigd ben. Wilt u nu weten wat ik, na alles te hebben gelezen en overdacht, vind van deze controverse die een aspect van onze eredienst betreft? Laat ik mij vrij uiten en openhartig spreken, omdat u wilt dat dat zo gebeurt om der vriendschap wille, en vanwege de liefde ^Lvoor de zuivere muziek^L waarvan u weet dat die mij reeds vanaf mijn jeugd in haar greep houdt, en waarvan de precieze kennis voor u ^Leen mede-opvoeder sinds de kindertijd^L is, zoals Polybius over de Arcadiërs schreef. Als inderdaad de verstandigsten der Griekse filosofen van mening waren dat de liefde tot de muziek, waarmee de jeugd moet zijn doortrokken, van belang is voor ^Lwetshandhavers en de bestuurders van de steden,^L omdat zij een wonderbaarlijke kracht in zich heeft, twee kanten uit, namelijk ten opzichte van de wording en de verwording van zowel de zeden als het verstand, en daarmee bijna van de redding of de ondergang van de staat, wie ziet dan niet in dat dat nog van veel meer belang is voor de ware, dat wil zeggen de Christelijke godsdienst, [om te weten] welke grondslag wordt gebruikt voor de muzikale samenklanken in de kerken op heilige plaatsen?, en dat de muziek moet worden verlangd door wijze en deskundige en op u gelijkende mannen? Al kan deze overweging verwijzen naar de muziek in het algemeen, u heeft die willen toepassen op het gebruik van dit slechts te bewonderen en vanwege zijn schoonheid te vereren geestelijk werktuig, dat de Griekse musici ^Lhet instrument bij uitstek^L noemden, ^Lom de veelvoudige harmonie ervan,^L en het volmaakste onder alle instrumenten. U sluit eerst het ongodsdienstige, maar tot nu toe buiten de muren van de kerk aanvaarde gebruik uit. In dit opzicht ben ik het volledig met u eens. Eerder is het onze taak ^Lin deze heilige^L en Gode gewijde ^Lplaatsen^L eerbied te betrachten, dan dat een of andere theatrale en met mooie melodieën versierde muziek, ^Lniet vanwege bezinning maar puur voor het vermaak,^L de oren van het volk, nog met zijn gedachten bij God, òf in beslag neemt, òf, als het [volk] ergens anders op gericht is, in het geheel niet bereikt. U gaat vervolgens voort en oordeelt dat het misbruik plaats moet maken voor het juiste gebruik. U voegt aan de heilige gezangen en ^Lpsalmen,^L wanneer ze plechtig in de kerk worden gezongen de samenklank van het orgel toe, zowel vol van grootsheid als zeer geëgend voor geestelijke zaken. En dit beperkt

1. <□□□>.

u zó weloverwogen, en breidelt u zó volgens de natuur van de muziek dat niemand zich met recht, tenzij hij een beetje ¹bijgelovig¹ is en spijkers op laag water wil zoeken, in deze verbintenis enig bijgeloof of enig kwaad voor de godsdienst kan voorstellen. Oordeelt u niet dat wij strikt ¹de eerbiedwaardigheid van de Dorische harmonie¹ moeten volgen en de bij de Ouden geprezen spondeeën van Pythagoras, waarmee wij het beste de geest tot rust kunnen brengen en kunnen opwekken tot beschouwing van hemelse zaken en tot meerdere verering van God onze schepper? U beveelt aan ²het gevarieerde, het wisselende en het draaiërig¹ te vermijden, dat de bekwaamere kunstenaars op elk soort van instrument toepassen. En door dat argument zullen wij een bescheiden, eenvoudige, gepaste en ernstige muziek hebben, die echter de strengere theologen, hoewel zij die eigenschappen in het gezang van de ongeleide stem goedkeuren, in het orgelspel bij de zang door ik weet niet wat voor redenering kunnen afkeuren. ¹En ik ben dus een dagloner van de gelovigen,¹ die niets kan ontdekken wat op jудаïsme of pausdom lijkt, maar slechts met u een groot nut vindt. Daarom durf ik plechtig te verklaren dat ik, sinds de tijd dat die lovenswaardige gewoonte bij ons is ingevoerd, overal de vruchten daarvan heb waargenomen. Ik zwijg erover dat mij, net als u, eertijds datzelfde is overkomen in Engeland, Frankrijk en Italië. Ik behoor immers tot die mensen die, zich bewust van hun zwakheden, geen bezwaar hebben tegen zekere uitwendige stimulansen en prikkels waar het de vroomheid betreft, als ze maar toegestaan en eerbaar zijn. Ik zou willen dat van al deze zaken vrijelijk gebruik werd gemaakt, namelijk ¹van deze niet direkt noodzakelijke dingen.¹

Ik heb, edele heer, vrijuit mijn mening gegeven en misschien uitvoeriger dan gepast, toen ik al die dingen die u al had gezegd u weer op mijn beurt vertelde. De noodzakelijkheid daarvan hebt u mij echter zelf opgelegd, omdat u het onderwerp zo uitputtend hebt behandeld dat door mij niets kan worden gezegd wat niet al eerder door u is gezegd. De zaken waarmee u uw werk lardeert ¹ter verbetering¹ van verschillende andere dwalingen, hebben elk hun eigen gewicht, en laten uw doorkneet en scherpzinnig oordeel in dergelijke aangelegenheden zien. Maar de aard van een brief, waarvan ik de maat al heb overschreden, laat niet toe daar nu nog verder op in te gaan. Vaarwel, edele heer en geleerde verdediger van de goddelijke muziek, en blijf uw ¹muziekminnende¹ Vorstius, die ¹u als muziekkenner groet,¹ hoog houden op de plaats waar u hem al zo lang geleden hebt gezet. Leiden, 26 februari 1641.

Uw nederige
Adolfus Vorstius.

2. Verwijst zeker naar het spelen van variaties op psalmen en liederen.

CASPAR BARLÆUS (AMSTERDAM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
26 FEBRUARI 1641
2657A

Antwoord op Huygens' brief van 17-21 februari 1641 (2641C).

Samenvatting: Barlæus bedankt Huygens voor de toezending van diens gedichten over de huisraad. Hij dankt hem evenzeer voor de toezending van diens *Orgelgebruyck*. Hij hekelt de predikanten die Huygens' voorstellen zullen tegenwerken. Huygens moet zijn epigrammen bundelen. Tenslotte wenst Barlæus Huygens beterschap met zijn oren; hij zal Constantijn jr. ook nog schrijven.

Bijlage: 'In diatribam de organorum in templis usu et abusu' (Barlæus 1641; gedicht).

Wellicht door Van Wickevoort aan Huygens gebracht. Door Huygens beantwoord op 18 maart 1641 (Worp 3, nr. 2671, p. 158). Door Huygens met zijn brief van 3 juli 1641 (Worp 3, nr. 2761, pp. 187-188) aan Barlæus teruggestuurd met een verzoek om revisie. De gereviseerde versie werd, met behoud van de datum 26 februari 1641 (2657B), door Barlæus met zijn brief van 28 juli 1641 (Worp 3, nr. 2801, pp. 207-208) aan Huygens opgestuurd. De onderhavige brief moet bij die gelegenheid zijn teruggestuurd.

Primaire bronnen: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 21x32cm, ab | d; autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 663r: bijlage.

— *Responsa*, p. 40: bijlage.

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2657, pp. 151-152: samenvatting.

— Rasch 2007, nr. 2657A, pp. 535-538: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Pieter Corneliszoon Hooft; Christiaan Huygens; Constantijn Huygens jr.; Lodewijk Huygens; Philips Huygens; Martialis; Joachim van Wickevoort.

Plaats: Bilbilis.

Titels: *Orgelgebruyck*; 'In Danielis Heinsii suppressam urinam' (Huygens 1641; gedicht); 'In vesicam eidem laxatum' (Huygens 1641; gedicht).

Glossarium: organicus (het orgel betreffende).

Transcriptie

Nobilissimo viro Domino Constantino Hugenio, Equiti, Zulechemi, Domino etc.

Hagam.

Per amicissimum.

Nobilissimo viro Domino Constantino Hugenio, Equiti, Zulechemi Domino, Casparus Barlæus salutem plurimam dicit.

Valde me recrearunt epigrammata tua, nobilissime Hugeni, nec minus Constantini tui. Totis mihi modiis admittis versus, totâ me domesticâ supellectile donas, ut ostendas, quantis ego rebus impar sim. Expendi cum Satrapa et Domino Vicofortio acumina tua et pleraque. Repperi non esse vulgaris saporis. In acrimoniam et cuspidem subtilissimas clausulæ omnes vergunt. Risimus omnes ad urinam Gandavensis poetæ.

Pro meditationibus tuis organicis gratias ago maximas. Perfricas subinde nigro sale templorum deos. Quam illud est hypertropicum; perinde tibi esse, an audias phaleratis et calamistratis verbis dicentem concionatorem, an cristatum plumisque in suggestu insignem videas. Etiam istud vatium genus irritabile est. Monitis et cautionibus optimis abundat libellus. Verum, si benè calculum posui, non facilè correctionem impetrabis, cum ineptias suas etiam sacræ et cœlestes animæ ament. Nec emendationem admittent theologi profectam à politico.

Quod medicorum est promittant medici; tractent fabrilia fabri. Animalis, inquit, homo non percipit ea, quæ sunt Dei. Spiritualis dijudicat omnia. Hæc ecclesiastici ordinis axiomata sunt, et communes notiones.

Si velis ad te redire, quem misisti epigrammatum fasciculum, ut et meteorologica tua, significa per Dominum Vicofortium. Sed hoc unicè velim, mi Hugeni, ut epigrammata tua omnia colligas in unum, ¹ne turbata volent levibus ludibria ventis. Magnam vim habes hujus annonæ. Collecta ede in lucem, erunt pro acetariis fastidientibus stomachis. Sunt | b | inter illa plurima, quæ Bilbilim obtundunt.

Non debebas, amicissime, auribus laborare, qui crassas habuisti nunquam. Si purulentæ sunt, aperto apostemate, cogita nares tibi esse emunctissimas. Valetudinem tibi quavis corporis parte validam ex animo comprecor. Filiorum quadrigam saluta. Constantino respondebo intra dies pauculos. Vale, vir maxime, nec odisse velis unquam, qui te virtutesque tuas deperit, imo pro interulâ habet, sic:

²Pectoris ingenui virtus, interprete te, fit
Proxima, candori proxima simplicitas.

Raptim, Februarii XXVI anno MDCXLI, Amstelodami.

C.B.

In diatribam

³Nobilissimi viri Domini Constantini Hugonii,
Equitis, Zulechemi Domini, etc.
de organorum in templis usu et abusu

Si pia Seraphicæ modulantur carmina mentes,
 Excelsumque canit maximus ordo Deum;
Si sua cœlorum moles concentibus aptat
 Corpora et exactis incitat astra sonis;
Regia si summum cecinerunt plectra Tonantem,
 Et Solymæ modulis perstrepuere suis;
Si mediis olim sonuerunt organa templis,
 Cum pietas pressum tolleret alma caput,
Nec fureret Latii rabies in sacra Deumque,
 Otiaque assertæ religionis erant:
Cur nostro tetrici damnabimus Organa seculo?
 Aut grave crediderim carmina sancta cani?
Materies laudum Deus est, tot gloria rerum,
 Omnis in hunc hominum plausus et horror abit,
Hunc natura stupet. Stupet ars et norma canendi.
 Plena suo nunquam numine lingua silet.
Cur sileant digiti? cur non facundia vocis,
 Atque attenta manus nobile pulset ebur?
Dummodo mens digitis, digitus comes incubet arti,
 Et quæ sunt auris gaudia, sint animi.

1. Vergilius, *Æneis*, VI, 73-74: ‘... Foliis tantum ne carmina manda, | *Ne turbata volent, rapidis ludibria ventis.*’

2. Huygens, 30 januari 1641, ‘Eadem’ [=Interula] (Gedichten 3, p. 151; deel van de serie ‘Varia supellex’): ‘*Pectoris ingenui virtus, interprete me, sit | Proxima, candori proxima simplicitas.*’ Barlaeus veranderde ‘me, sit’ in ‘te, fit’.

3. *Responsa*: <****> in plaats van <Nobilissimi ... etc.>.

⁴Constantine, Dei si nos sapientia totos.
Condidit, hunc quavis impero parte cani.

C. Barlæus

Vertaling

Aan de edele heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem, enz.

te Den Haag.

Door een goede ⁵vriend gebracht.

Caspar Barlæus groet de edele heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem.

Uw epigrammen, edele heer, hebben mij aangenaam beziggehouden, en niet minder die van uw zoon Constantijn [jr.]. U stuurt mij verzen in alle soorten en maten, en schenkt mij allerlei ⁶huisraad, zodat u laat zien in hoeveel dingen ik uw mindere ben. Ik heb uw vele puntigheden besproken met de ⁷drost en de heer [Joachim] van Wickevoort. Ik vind ze van een ongewone gevatheid. De slotregels neigen naar scherpzinnige spitsvondigheden. Allen hebben wij gelachen om de ⁸pis van de Gentse dichter.

Ik dank u zeer voor uw ⁹bespiegelingen over het orgel. Gij krabt meteen de godheden van de kerk met zwarte humor. Maar hoezeer is dat overdrijving? Het is u om het even of u een redenaar hoort spreken met opgesierde en opgekrulde woorden of dat u hem gesierd ziet met een gevederde helm, opvallend op een spreekgestoelte. Dat soort van profeten is gemakkelijk geprikkeld. Uw boek staat vol met goede observaties en waarschuwingen. Echter, als ik het goed zie, zult u niet zo gemakkelijk een verbetering aanbrenge, aangezien zelfs heilige en hemelse zielen zijn gehecht aan hun onhandigheden. En ook zullen de theologen geen verandering toestaan die opgelegd is door het wereldlijk gezag. Wat des dokters is, doen de dokters; de handwerkers beoefenen het handwerk. De dierlijke mens, zeggen zij, neemt niet de dingen waar die van God zijn. De geestelijke mens kan alles beslissen. Dit zijn de axioma's van de kerkorde, algemene denkbeelden.

Als u wilt dat ik u het bundeltje epigrammen terugstuur, evenals uw metereologie, laat dat dan aan de heer [Joachim] van Wickevoort weten. Maar één ding zou ik willen, mijn waarde Huygens, namelijk dat u al uw epigrammen bijeenbrengt, ¹⁰opdat ze niet alle kanten opwaaien als een gemakkelijke prooi voor lichte briesjes. U heeft reeds een machtige voorraad. Breng ze verzameld in het licht; ze zullen zijn voor verzuurde, verwende magen. Er zijn er zelfs bij die ¹¹Bilbilis zullen doorsteken.

U moest niet, beste vriend, aan uw oren lijden, die u nooit helemaal gezond hebt gehad. Als ze etterig zijn, wanneer het gezwel is opengebarsten, denk er dan aan dat u nog steeds een scherpe neus hebt. Van harte bid ik dat elk lichaamsdeel van u even gezond mag zijn. Groet uw ¹²vierverspan van zonen. Constantijn zal ik over

4. *Responsa*: <*****> in plaats van <Constantine>.

5. Wellicht Joachim van Wickevoort, (a) vanwege het 'amicissimum', wat op meer dan een gemiddelde vriendschap moet wijzen, (b) omdat Barlæus in de brief Huygens vraagt een antwoord aan Van Wickevoort te geven, en (c) omdat Van Wickevoort vanwege zijn gezantschap voor de landgraaf van Hessen regelmatig tussen Amsterdam en Den Haag heen en weer reisde.

6. Verwijst naar de reeks van Latijnse disticha van Huygens onder de titel 'Varia supellex,' begonnen 11 januari 1641 en voortgezet tot 3 april (Gedichten 4, pp. 142-159).

7. Pieter Corneliszoon Hooft.

8. 'In Danielis Hensii suppressam urinam'; 'In vesicam eidem laxatam.'

9. *Orgelgebruyck*.

10. Vergilius, *Aeneis*, VI, 73-74: 'Vraagt de liederen niet slechts op blaadjes, opdat ze niet uiteen worden geblazen als speelbal voor snelle briesjes.'

11. Verwijzing naar Martialis, die in de plaats Bilbilis in Catalonië is geboren.

12. Constantijn jr., Christiaan, Lodewijk en Philips Huygens.

enkele dagen antwoorden. Gegroet, waarde heer, en wil nooit iets slechts denken over hem die uw deugden op handen draagt, ja zelfs als *onderkleed*, aldus:

¹³De deugd van uw vernuftige inborst, door uw tussenkomst,
Komt nabij, een eenvoud die aan schittering grenst.

In haast, 26 februari 1641, Amsterdam.

Caspar Barlæus.

Op de verhandeling
van de edele heer Constantijn Huygens
ridder, heer van Zuilichem, enz.
over het gebruik en misbruik van het orgel in de kerken.

Als Serafijnse geesten vrome gezangen zingen,
En de grootste menigte de verheven God toezingt,
Als het hemelgewelf zijn lichamen voorziet van
gezag en de sterren aanspoort met afgemeten tonen;
Als [indertijd] de koninklijke plectra de Dondergod toezongen,
En de Lycische vrouwen lawaai maakten met hun gezangen;
Als het orgel eertijds klonk in de kerken,
Toen verkwikkende vroomheid het bedrukte hoofd ophief
En [nog] niet de Roomse razernij woede jegens God en het heilige,
En vermaken nog van een verantwoorde gezindheid waren,
Waarom zullen wij in somberheid het orgel verre van ons houden?
Of zou ik het voor lastig hebben gehouden heilige gezangen te zingen?
Het voorwerp van lof is God, de roem van zoveel dingen,
Alle bijval en vrees der mensen komt bij hem uit,
Op Hem is de natuur gericht, de kunst en de muziekleer.
De tong die vol is van Zijn geest zwijgt nimmer.
Waarom moeten de vingers stil blijven? En waarom beroeren niet
Het overvloedig stemgeluid en de vaardige hand het edele ivoor?
Zolang de geest op de vingers, en de vingers op de kunst letten,
Moge wat een vreugde is voor het oor dat ook voor de geest zijn.
Constantijn, als de wijsheid van God ons allen heeft versterkt,
Beveel ik dit Hem op wat voor wijze dan ook toe te zingen.

Caspar Barlæus.

13. Huygens, 'Eadem' [=Interula (onderkleed)], 30 januari 1641 (Gedichten 3, p. 151; deel van de serie 'Varia supellex'): 'Moge de deugd van mijn vernuftige inborst, door mijn tussenkomst, | Nabij zijn, een eenvoud die aan schittering grenst.' Barlæus had 'me, sit' (moge door mij[n tussenkomst]) veranderd in 'te, fit' (wordt door u[w tussenkomst]).

CASPAR BARLÆUS (AMSTERDAM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
26 FEBRUARI | [TWEEDE HELFT JULI] 1641
2657B

Herschrijving door Barlæus van zijn brief van 26 februari 1641 (**2657A**), naar aanleiding van Huygens' brief van 3 juli 1641 (Worp 3, nr. **2761**, pp. 187-188).

Samenvatting: Barlæus prijst Huygens' epigrammen op verschillende onderwerpen. Naar aanleiding van Huygens' *Orgelgebruyck* gaat Barlæus in op de verschillende soorten muziek en de uitwerking daarvan op de menselijke geest, om zo Huygens zijn instemming te betuigen. Hij sluit af met opmerkingen over Huygens' gezondheid en over diens oudste zoons (Constantijn jr. en Christiaan).

Door Barlæus naar Huygens gestuurd met zijn brief van 28 juli 1641 (Worp 3, nr. **2801**, pp. 207-208).

Datering: zie **2657A**.

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fols. 660-661: brief (dubbelvel, 20x30cm, abc | d; autograaf).

— *Responsa* 1641, pp. 32-39: volledig.

— *Epistolarum liber* (Barlæus/Brandt 1657), nr. 418, pp. 830-834: volledig.

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2657, pp. 151-152: samenvatting. Worp maakt geen onderscheid tussen de twee versies van deze brief.

— Rasch 2007, nr. 2657B, pp. 538-543: volledig, met Nederlandse vertaling.

Namen: Pieter Corneliszoon Hooft; Christiaan Huygens; Constantijn Huygens jr.; Lodewijk Huygens; Philips Huygens; Japetus; Jubal; Noach; Joachim van Wickevoort.

Titel: *Orgelgebruyck*.

Glossarium: canere (zingen); cantilena (lied); cantus (gezing); cithara (luit); cymbalum (klavecimbel); fides (snaar); harmonicus (harmonisch); instrumentum (muziekinstrument); ludere (spelen); musica (muziek); numeri (muziek); organa (orgel); organicus (betreffende muziekinstrumenten); organum (orgel); præludere (ter inleiding spelen); testudo (luit); tibia (fluit); vox (stem).

Transcriptie

¹Viro nobilissimo amplissimoque

Domino Constantino Huijgens, Equiti, Zuijlicheimi Domino, et Celsissimo Principi Auriaco à Consiliis ac Secretis.

Hagam.

Port.

²Nobilissimo viro

Domino Constantino Hugenio, Equiti, Zulechemi Domino et Celsissimo Aurationensium Principi a Consiliis et Secretis Casparus Barlæus salutem plurimam dicit.

Valde me recrearunt epigrammata tua, Nobilissime ³Hugeni, nec minus Constantini tui. Totis mihi modiis admetiris versus, toto me cœlo et meteororum omnium ingenti con- | 831 | -gerie, domesticâ adhæc supellectile donas. Quæ dum in argutos singula sensus contorques, imperium mihi in superos inferosque exercere videris. Vapulant tibi sol, luna, pluvix, grando, nix, cometæ, fulmina, ignes fatui, totusque exercitus imperfectorum

1. *Responsa, Epistolarum liber*: zonder adres.

2. Aanhef *Responsa*: <Caspar Barlæus *** salutem plurimam dicit.>; *Epistolarum liber*: <Constantino Hugenio.>.

3. *Responsa*: <Domine> in plaats van <Hugeni>.

corporum. Inde ex ⁴supellectile satyram contextis, et acum, pectines, specula, forfices, forcipes, denti- | 33 | -scalpia, et nihil non istorum impedimentorum, tanquam stultitiæ nostræ argumentum, traducis. Expendi cum nobilissimis doctissimisque viris Satrapa Muydensi et Vicofortio acumina tua et subtilissimas cuspides, in quas desinunt epigrammata. Multa sunt, quæ ipsam Bilbilim obtundunt. Sed hoc unicè velim, ut istius generis poemata omnia colligas in unum; ⁵Ne turbata volent levibus ludibria ventis. Magnam vim habes hujus annonæ. Collecta ede in lucem. Erunt pro acetariis fastidientibus stomachis, et lactucæ malvarumque officium præstabunt Sophronisces.

Meditationes tuas de organorum in templis usu et abusu, legi non oscitanter. Est peripato suum organum, est eccle- | 34 | -siæ. Illud procul à fano, hoc fanorum proprium. Illud rectæ rationis regula est et norma. Hoc voces cantusque nostros moderatur. Illud in scholis, hoc in templis sonat. Illud sapientiæ præludit, hoc pietati. Prius ignorantia et errori, posterius tristia ac dolori medetur. Templorum organa digiti pedesque movent ludentium, nostrum organum | 832 | doctæ profitentium et docentium voces. Illa ventus inflat et ⁶Subballio ædituus; hoc nostrum Simplicii, Philoponi, Ammonii, Aphrodisæi, Averroës, magna nomina. Ut prærogativis non levibus præcellere videantur Peripateticorum organa.

Triplici delectamur musicâ. Eâ quæ vocis est, eâ quæ pedum est et ad numeros saltat, et eâ, quæ organica est, | 35 | numerosque instrumentis, | b | tibiæ, citharæ, testudini, cymbalisque applicat. Hæc postrema in templa irrepsit, sed malo apud plurimos more. Etenim, quæ non nisi sacra loqui debebant, profanos subinde et lascivos sensus auribus oggerunt. Et licet nulla soni, in non viventibus, sit impuritas labesque, hoc tamen illa peccant nomine, quod memoriam injiciant rerum minimè cœlestium, vocibus ad numeros eosdem factis expressarum. Clamant passim organa, dum abitionem è templis paramus, dum garrimus saturi sacrae auditionis, dum de prandio vel cœna cogitamus, dum ambulationibus diem horamque dicimus. Hæc aliaque plurima correcta cupis, aut saltem ut corrigenda, indicas. | 36 | Omnino tecum sentio. Non abhorre pietatem à cantu et lusu. Vetus illud est: Deum canere fidibus et cithara. Non est ⁷superioris ⁸sæculi inventum tertia hæc musicæ species. Antiquissimus organorum inventor Jubal fuit. Noachum et Japetum antevertit hæc hominum solertia. Eget animus adminiculis quibus ad Deum se et cœlestia erigat, humo alias affixus et languens. Fa- | 833 | -cit hoc musica, quæ dum aërem percutit harmonicè, percutit illum, qui aurium anfractibus continetur, illisque vernaculus est. Hic spiritus afficit, quos animales vocant, animæ operantis proximum instrumentum. Hi animam movent, et eam maximè vim, quæ concupiscibilis dicitur, ubi gaudium, lætitia, amor jucun- | 37 | -di et tristium fuga odiumque stabulantur. Et quia gaudio hoc fruitur attenda imaginatio, gaudet imaginatione delectabili ipsa ratio et intellectus. Hic dum numeros accipit sanctioris cantilenæ aut pœmatis, quod de Deo, vel Angelis, vel Christo et salutis nostræ mysteriis loquitur, excitatur et erigitur horum cogitatione mens, et animali gaudio succedit spirituale et verè divinum ac cœleste, quod nos subductos humo Deo propius jungit, et velut ectasi quâdam abripit mentem, et cœtibus (dixissem penè Dîs) ⁹miscet superis. Quæ cum ita sint, pessimo divortio ab organis attentionem, ab attentione pietatem et rerum divinarum seriam meditationem separamus.

Tu, ¹⁰Hugeni, medicinam | 38 | publico errori quæris et invenis. Nec dubito, quin admissuri illam sint et amplexuri sacrorum antistites. Ea quippe observas, quæ et caveri | c | debent religiosè, et fieri minus superstitiosè.

Scribis te aurium apostemate laborare. Non debebas sanè, ut qui crassas et Batavas habuisti nunquam. Aperto abscessu auribus eris purgatissimis, uti naris es et fuisti emunctissimæ. Certè olfacere potuisti tot organorum apostemata, | 834 | et attendere ad illa, quæ in eorundum in templis usu inconcinna prorsus sunt et dissona. Valetudinem tibi quavis corporis parte validum ex animo precor. Filiorum quadrigam saluta. Constantino respondebo intra dies pauculos. Mira scribit adolescentulus iste, ætate puer, | 39 | prævenit arte

4. *Responsa*: <supellectile>.

5. Vergilius, *Æneis*, VI, 73-74: ‘... Foliis tantum ne carmina manda, | *Ne turbata volent, rapidis ludibria ventis.*’
Responsa, Epistolarum liber: <Ne turbata ... ventis> cursief, niet onderstreept.

6. Brief en *Responsa*: <Subbalneo>; in de Errata van de *Responsa* verbeterd in <Subballio>.

7. *Responsa*: <superiotis>.

8. KA XLVIII: <seculi>.

9. *Responsa, Epistolarum liber*: <miscet superis> niet onderstreept.

10. *Responsa*: <***> in plaats van <Hugeni>.

senem. ¹¹Nec te degenerem se præstat Christianus, qui licet a fratre secundus sit, non vult esse secundus. Vale, Vir maxime, nec odisse velis unquam, qui te deperit et virtutes tuas pro interula habet:

Pectoris illa tui virtus candorque fidesque
Proxima, Barlæi tangit operta tui.

Amstelodami, ¹²XXVI Februarii MDCXLI.

etc.

Vertaling

Aan de edele heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid de prins van Oranje.

Den Haag.

Met de post.

Caspar Barlæus groet de heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem, raad en secretaris van de Prins van Oranje.

Uw epigrammen, edele heer, hebben mij aangenaam beziggehouden, en niet minder die van uw zoon Constantijn. U stuurt mij verzen in alle soorten en maten, en schenkt mij de hele hemel en de hele rataplan van meteoren, alsmede allerlei huisraad. Wanneer u al die epigrammen op mij afstuurt, lijkt het alsof u mijn kennis van hemelse en aardse zaken op de proef stelt. ¹³Bij u komen achtereenvolgens de zon, de maan, regen, hagel, sneeuw, kometen, bliksems, vagevuur en het hele leger van onvolmaakte lichamen aan de orde. Daarna brouwt u een satire uit ¹⁴huisraad, en brengt naar voren, naald, kammen, spiegels, scharen, tangen, tandenborstels, en meer van die ballast, als weergave van onze domheid. Ik heb de spitsvondigheden en puntigheden waarmee uw epigrammen eindigen besproken met de edele en geleerde heren de ¹⁵drost van Muiden en [Joachim] van Wickevoort. Er zijn er heel wat die zelfs Bilbilis zouden doorsteken. Maar ik zou één ding willen en dat is dat u alle gedichten van dit soort bijeengaart, ¹⁶‘opdat ze niet uiteengeblazen worden als een speelbal voor lichte briesjes.’ U heeft nu een hele vracht bijeen. Geef ze verzameld uit. Ze zullen zijn voor verzuurde, verwende magen, en een dieet van sla en malve vervullen voor de matigen.

Uw overwegingen over het gebruik en het misbruik van het orgel en de kerk heb ik niet onverschillig gelezen. Het Peripaton heeft zijn ¹⁷orgel, zoals ook de Kerk. Het eerste staat buiten heilige ruimten, het laatste is eigen aan heilige plaatsen. Het eerste is volgens de regel en de norm van de rede, het laatste bestiert onze stemmen en zangen. Het eerste klinkt in de school, het laatste in kerkgebouwen. Het eerste leidt tot wijsheid, het laatste tot vroomheid. Het eerste geneest onkunde en onwetendheid, het laatste droefheid en smart. Het orgel in de kerken wordt door de vingers en voeten van de bespelers in beweging gezet, dat van ons door de wijze stemmen van dankenden en lerenden. In eerstgenoemde blazen de wind en de tempelbewaarder Subbalio,

11. KA XLVIII, *Responsa*: <Nec te>, in Errata <Nec à te>.

12. *Responsa*: <Februarii 26>; <Anno MDCXLI>; *Epistolarum liber*: <26 Februarii anno 1641.>.

13. Verwijst naar de reeks van Latijnse gedichten van Huygens onder de titel ‘Meteorologiae peripateticæ,’ 6 september-23 oktober 1636 (Gedichten 3, pp. 15-25), opgedragen aan Barlæus.

14. Verwijst naar de reeks van Latijnse disticha van Huygens onder de titel ‘Varia supellex,’ begonnen 11 januari 1641 en voortgezet tot 3 april (Gedichten 4, pp. 142-159).

15. Pieter Corneliszoon Hooft.

16. Vergilius, *Æneis*, VI, 73-74: ‘Vraagt de liederen niet slechts op blaadjes, opdat ze niet uiteen worden geblazen als speelbal voor snelle briesjes.’

17. Toespeling op het ‘Organon’ van Aristoteles.

in het onze de Eenvoudigen, de IJverigen, de Ammoniërs, de Liefhebbers, de Averroës, grote namen. Zodat ze met deze gewichtige prerogatieven het orgel van de Peripatetici lijken te overtreffen.

Drieërlei soort muziek behaagt ons: die van de stem, die van de voeten (en die erbij danst), en de instrumentale, die melodieën voorschrijft aan instrumenten, zoals de fluit, de viola da gamba, de luit en het klavecimbel. Deze laatste soort is ook de kerken binnengedrongen, maar volgens velen op verkeerde wijze. Terwijl er immers slechts over heilige zaken mag worden gesproken, dringen ze daar tussendoor wereldlijke en wereldse klanken aan de oren op. En al is er geen enkele onzuiverheid of gebrek aan deze klank, in nietlevende materie, toch zondigen zij in die zin dat zij het geheugen vullen met de herinnering aan weinig hemelse zaken, weergegeven met stemmen gemaakt bij dezelfde muziek. Overal klinken de orgels, terwijl wij het uitgaan van de kerk voorbereiden, terwijl wij kwebbelen, verzadigd van het geestelijke luisteren, terwijl wij denken aan ontbijt of middagmaal, terwijl wij in de wandelgangen de dag en het uur bespreken. Dit en andere zaken wilt u verbeteren, of tenminste geeft u aan wat er verbeterd moet worden. Ik deel geheel uw mening. U verafschuwt niet vroomheid door zang en spel. Het is een oud gebruik om [God] te loven met snaren- en citerspel. De uitvinding van de derde soort muziek is niet van de vorige eeuw. De eerste uitvinder van muziekinstrumenten was Jubal. Deze kundigheid van de mensen is ouder dan Noach of Japetus. De geest gebruikt graag hulpmiddelen waarmee deze zich tot God of de hemel opricht, anders verlangend en aan de grond genageld. De muziek doet dit, wanneer die op harmonische wijze de lucht doorklieft en ook de lucht die in de holttes van het oor vervat is, en die daarvan de dienaar is. Dit heeft een uitwerking op de geesten die wij dierlijk (lichamelijk) noemen, het werktuig dat het dichtst bij de werkende ziel staat. Deze gevoelens bewegen de ziel en vooral de vermogens die begerenswaardig worden genoemd, waar vreugde, blijdschap, lust tot verheugen en de afkeer van verdriet en haat bij horen. En omdat de gerichte verbeelding zich vergenoegt in deze vreugde, verheugt ook het verstand en het begrip zich door deze behaaglijke verbeelding. Wanneer nu [de geest] de muziek hoort van een geestelijk gezang of gedicht dat handelt over God, de engelen en de geheimenissen van onze redding, wordt de geest door de overdenking hiervan opgewekt en opgericht, en volgt de geestelijke, werkelijk goddelijke en hemelse vreugd op de dierlijke, welke geestelijke vreugde ons, die aan de aarde gekluisterd zijn, nauwer met God verbindt, en de geest meesleept als in een of andere vervoering, en mengt in samenkomsten van hemelingen. (Ik had bijna 'van Goden' gezegd.) Als de zaken er zo voorstaan, zou het een zeer slechte scheiding zijn als wij het orgel uit onze aandacht zouden bannen, en de aandacht uit de vroomheid en ernstige overdenkingen van goddelijke zaken.

U, Huygens, hebt het medicijn voor deze publieke dwaling gezocht en gevonden. Ik twijfel er niet aan dat de geestelijke leiders dat medicijn zullen toelaten en omarmen. U beschrijft immers waarop men moet letten om dat godsdienstig en zo min mogelijk ongepast te doen.

U schrijft dat u aan een gezwel van de oren lijdt. U kon niet gezond zijn die nooit gezonde Hollandse oren hebt gehad. Als het gezwel is doorgebroken zullen uw oren weer gezuiverd zijn, zoals ook uw neus scherpzinnig was en is. Zéker heeft u de gezwollen van het orgel weten te laten ruiken en de aandacht gevestigd op datgene wat in het gebruik ervan in de kerk onwelluidend en dissonant is. Van harte wens ik u toe dat elk lichaamsdeel gezond moge zijn. Groet uw ¹⁸vierverspan van zonen. Binnen enkele dagen zal ik Constantijn schrijven. Deze jongeling schrijft wonderbaarlijk en reikt, van kinderleeftijd, verder in de kunst dan een oude man. Evenmin geeft Christiaan er blijk van een appel te zijn die ver van de boom is gevallen. Al is hij de tweede na zijn broer, de tweede wil hij niet zijn. Gegroet, edele heer, en wilt nooit iets slechts denken over hem die u vereert en uw deugden als onderkleding draagt:

Die deugd en schittering en trouw, van uw inborst,
Zo nabij, raakt het diepste van uw Barlæus.

Amsterdam, 26 februari 1641.

enz.